

Faglighed i socialt arbejde som forskningsgenstand

– et kritisk-konstruktivt perspektiv

Søren Peter Olesen, Leena Eskelinen og
Dorte Caswell

Marts 1:2005

akf working paper indeholder foreløbige resultater af undersøgelser eller forarbejder til artikler eller rapporter. Læseren bør derfor være opmærksom på, at resultater og fortolkninger i den færdige rapport eller artikel vil kunne afvige fra et working paper. Working paper er ikke omfattet af de procedurer for kvalitetssikring og redigering, som gælder for akf-rapporter. akf working paper udgives kun på www.akf.dk og ikke i trykt form.

Indhold

Abstract	3
1. Indledning	5
1.1 Generelt	5
1.2 Dansk forskning i socialt arbejde	6
2. Kritisk-konstruktivt forskningsperspektiv på socialt arbejde	12
2.1 Udgangspunkter for et kritisk-konstruktivt perspektiv	13
2.2 Professionelt socialt arbejde i fokus.....	19
2.3 Centrale kendetegn ved det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv	25
3. Teorivalg	27
3.1 Kombination af fire teoretiske perspektiver.....	27
3.2 Implementering	29
3.3 Institution.....	33
3.4 Profession	36
3.5 Medborgerskab	40
3.6 Sammenfattende bemærkninger	44
4. Arbejdsmarkedsområdet som case – overvejelser om forskningsstrategi og metode	46
4.1 Hvorfor arbejdsmarkedsområdet?	46
4.2 Problemformulering i det konkrete projekt	50
4.3 Metodiske tilgange og analysestrategier	52
5. Afsluttende bemærkninger	56
Litteratur	59
Summary	73

Abstract

Dette akf working paper handler om et kritisk-konstruktivt forskningsperspektiv på socialt arbejde, og specifikt om dets potentiale til at forske i socialt arbejde som professionel aktivitet. Vi arbejder med at udvikle perspektivet bl.a. gennem et igangværende forskningsprojekt om socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet i spændingsfeltet mellem faglighed og politisk-administrativ styring.

Vi præsenterer det kritisk-konstruktive perspektiv som alternativ og supplement til øvrige foreliggende tilgange til forskning i socialt arbejde. Det står som noget centralt i dette forskningsperspektiv, at faglighed¹ udgør en selvstændig faktor i tilblivelsen af praksis i professionelt socialt arbejde. Denne praksis udspiller sig inden for givne politisk-administrative rammer, den er delvis underlagt institutionelle logikker, og den er medbestemt af klienters med- og modspil². Men derudover gør forskellige faglige traditioner eller professionelle genrer sig gældende med et vekslende handlingsfrirum i de forskellige praksissammenhænge, hvor socialt arbejde udføres.

Vi antager, at praksis i socialt arbejde er kendetegnet af såvel fællestræk som betydelig variation. Fællestræk kan afspejle politiske intentioners, samfundsmæssige diskursers og institutionelle rationalers eventuelle gennemslag. Variationer i praksis er ofte forsøgt forklaret gennem henvisning til styringsproblematikker og frontlinjens »ustyrlighed« og inkompetens. Vi stiller spørgsmålet, hvorvidt variationer i praksis er knyttet til et selvstændigt handlingsfrirum for faglige tilgange i socialt arbejde.

Indledningsvis i dette arbejdsrapport sætter vi det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på professionelt socialt arbejde i forhold til den danske forskningskontekst. Vi giver en nærmere præsentation af forskningsperspektivet bl.a. ved at belyse vores internationale inspirationskilder og vores opfattelse af professionelt socialt arbejde samt centrale kendetegn ved tilgangen. Vores forskningsperspektiv på professionelt socialt arbejde hviler på fire teoretiske perspektiver, som vi søger at kombinere. Disse kan angives med

¹ Faglighed – faglighedens rolle og handlingsfrirum i socialt arbejde – står centralt i vores kritisk-konstruktive perspektiv. Vi diskuterer og specificerer vores brug af begrebet især i afsnit 2.2, 3.1, 3.4 og 4.3.

² Vi bruger systematisk begrebet klient – og ikke fx borger eller bruger – idet der er tale om mennesker, som i høj grad ikke selv kan vælge, men er henvist til bestemte institutioner for at få hjælp (bl.a. Lipsky 1980). Brugen af klientbegrebet udelukker ikke, at der kan foregå forhandlinger mellem klient og socialarbejder. Faktisk søger vi gennem inddragelse af medborgerskabsperspektivet (jf. afsnit 3.5) at diskutere, hvordan klienter er medskabere af praksis.

stikordene implementering, institution, profession og medborgerskab. Det er ikke enkelt at kombinere disse perspektiver, og det er ikke vores opfattelse, at de skal skrives sammen og glattes ud. Vi finder det påkrævet at sætte perspektiverne i spil med hinanden for at kunne beskrive og analysere betydningen af faglighed i socialt arbejde tilstrækkeligt nuanceret.

I det igangværende forskningsprojekt opererer vi med empiriske cases, som er hentet fra kommunal beskæftigelsespolitisk praksis. De er udvalgt med henblik på at indfange situationer, hvor professionel praksis i socialt arbejde udsættes for forandringer, udfordringer og alternativer. I sådanne situationer forventer vi, at forskelle i faglighed og i den rolle, faglighed spiller i praksis, vil blive synlige og vise sig frugtbare at analysere. Vi arbejder med en analysestrategi og metoder udviklet under inspiration fra bl.a. kritisk diskursanalyse.

1. Indledning

1.1 Generelt

Socialt arbejde er et relativt uudforsket felt i Danmark til trods for, at der er tale om et samfundsmæssigt set stort og voksende område, som berører mange menneskers liv. Socialt arbejde udføres inden for et felt af samfundsmæssige værdier, politiske målsætninger, professionelle tilgange samt lokalt og institutionelt definerede handlemuligheder, herunder klienters med- og modspil. Der er divergerende opfattelser af, hvordan faglighed og samfundsmæssige rammer spiller sammen i praksis i socialt arbejde, herunder af, i hvilken udstrækning faglighed har – og bør have – en selvstændig rolle at spille. Såvel politisk som forskningsmæssigt har der i de senere år været stigende opmærksomhed på og interesse for socialt arbejdes faglige grundlag og legitimitet. Faglighed i socialt arbejde er imidlertid fortsat forskningsmæssigt underbelyst. En betydelig del af forskningen har haft fokus på sociale indsatsers undertrykkende, ydmygende og fastlåsende sider. Dele af forskningen har fremstillet socialt arbejde som et tilfældigt og problematisk arbejdsfelt og har haft særlig opmærksomhed på faglighedens underordnede rolle eller for fraværet af faglighed. I en vis forstand har det handlet om socialt arbejdes negation.

I dette arbejdsblad ønsker vi at argumentere for et kritisk-konstruktivt forskningsperspektiv på professionelt socialt arbejde. Arbejdsbladet præsenterer vores forståelse af socialt arbejde som forskningsgenstand og vores teoretiske perspektivvalg. Vi konkretiserer vores standpunkter gennem eksempler fra det igangværende forskningsprojekt *Socialt arbejde på arbejdsmarkedet i spændingsfeltet mellem faglighed og politisk-administrativ styring*³. Projektet handler om faglighed i socialt arbejde på et bestemt felt, men gyldigheden af den forskningsmæssige tilgang til forskning i professionelt socialt arbejde er ikke begrænset til dette område.

Det skitserede kritisk-konstruktive perspektiv er ikke en færdigudviklet og fasttømret tilgang, men snarere en tilgang, som vil blive yderligere præciseret og udfordret både gennem vores egen og andres forskning i socialt arbejde. Perspektivet har været under

³ Projektet gennemføres af Leena Eskelinen og Dorte Caswell, akf, og Søren Peter Olesen, Den Sociale Højskole i Aarhus i perioden 2004-2006 med støtte fra SSF (nu FSE).

udvikling i flere år og i flere miljøer, og dets interesseområde er professionelt socialt arbejde, sådan som det udspilles gennem frontlinjemedarbejderes praksis. Det er bl.a. blevet anvendt i undersøgelser, som handler om frontlinjemedarbejdere på arbejdsmarkedsområdet (Eskelinen og Caswell 2003, Olesen 2003a og b, Caswell 2005). Vi ønsker at præsentere perspektivet her for at understrege vigtigheden af at udvikle nye tilgange til forskning i socialt arbejde for at bidrage med empirisk og teoretisk funderet viden om faglighed i socialt arbejde og for at skabe debat om forskning, vidensgrundlag og kundskabsudvikling i professionelt socialt arbejde.

1.2 Dansk forskning i socialt arbejde

Opmærksomhed omkring udførelsen af socialt arbejde har som nævnt ledt til kritik af det faglige niveau i arbejdet, af tendenser til tilfældige modestrømninger og af tvivlsomme effekter af indsatser både på samfundsmæssigt og individuelt plan. Socialt arbejde i Danmark er i forskning bl.a. blevet karakteriseret som »praksis uden vidensgrundlag« og »kundskab uden begreber«. Kritikken går på, at socialarbejderes vidensgrundlag primært er baseret på erfaring og »selvfølgeligheder« (Egelund 1997 og 2001, Eskelinen, Hansen og Olsen 2002, Järvinen 2002). Socialministeriet (1999 og 2000) har særligt efterlyst ensartede metoder og dokumentation af effekter af socialt arbejde, ligesom der har været et ønske om i højere grad at gøre socialt arbejde evidensbaseret. Frontlinjen i socialt arbejde inddrages således i stigende grad som objekt for politisk-administrative styringstiltag og stilles over for forventninger til eller krav om dokumenterede effekter og »evidens«. En yderligere kritik har været, at socialarbejdere har tendens til at følge en »privat« praksis frem for at føre de målsætninger ud i livet, som lovgivning og institutionelle rammer definerer (Skytte 2002, Winter 2002, Heinesen m.fl. 2004). Dele af forskningen peger imidlertid på det problematiske i, at socialfagligt skøn er blevet nedtonet til fordel for standardiserede metoder (Krogstrup 2002, Højlund og Juul 2003). Vi finder det på denne baggrund påtrængende at udvikle en mere indgående empirisk funderet viden om faglighedens rolle i socialt arbejde og om socialarbejderes faglige selvforståelse.

Forskning i socialt arbejde er et relativt nyt felt i Danmark, fx sammenlignet med andre nordiske lande eller England (Egelund 1990 og 2001, Eskelinen og Koch 1997, Social-

ministeriet 1998, Olesen 2003c). Blandt de senere års danske forskningsperspektiver på socialt arbejde kan nævnes tilgange som institutionel teori, implementeringsforskning, evidensbaseret socialt arbejde, herunder kvantitative effektanalyser af sociale programmer, praksisforskning/ aktionsforskning, empowerment-orienteret forskning samt anerkendelsesteoretisk tilgang. Vi har taget tilløb til den kritisk-konstruktive tilgang, som vi præsenterer i dette arbejdspapir, med bl.a. Eskelinen og Caswell (2003) og Olesen (1999, 2001, 2003 a og b).

Hensigten med følgende korte oversigt over de nævnte tilgange er at gøre det muligt at sætte den kritisk-konstruktive tilgang i relation til den danske forskningskontekst på området. Vi opregner vigtige typer af forskningsarbejder gennem udskillelse af nogle analytiske kategorier (jf. skema sidst i dette kapitel), som vi kan holde vores egen tilgang op mod, og som kan indgå i præciseringen af, hvad den drejer sig om. Præsentationen af de udvalgte tilgange er summarisk og giver bl.a. ikke mulighed for at diskutere variationer inden for en bestemt tilgang. Der er alt i alt tale om en minimalistisk »idealtypisk« fremstilling af et komplekst forskningsområde. En delvis og helt foreløbig kortlægning findes hos Hansen (2005).

Det institutionelle perspektiv

Det institutionelle perspektiv i forskning i socialt arbejde går ud på, at velfærdsorganisationer rammesætter og former socialt arbejde. Intentioner om hjælp og støtte er underlagt institutionaliserede praksisformer og forståelsesmodeller, som former arbejdet. Sigtet med det institutionelle perspektiv er kritisk i forhold til socialt arbejde, idet perspektivet lægger op til at belyse dets begrænsninger og den styring, det er underlagt. Et institutionelt perspektiv har været til stede i en del nyere dansk forskning i socialt arbejde. Fra 1990'erne kan nævnes Uggerhøj (1995), Egelund (1997) og Carstens (1998). Fra de seneste år kan fremhæves arbejder som Järvinen, Larsen og Mortensen (2002), Järvinen og Mik-Meyer (2003), Jakobsen (2004) og Mik-Meyer (2004). Også Andersen (2003) og Villadsen (2004) kan nævnes i denne forbindelse.

Professionel autonomi for socialt arbejde som fag anses overvejende i denne forskning for begrænset eller illusorisk. Hvad, der udlægges som faglighed, har snarere karakter af

feltets »doxa«. Intentionen i socialt arbejde er hjælp, men for det første består hjælpens univers på længere sigt af gensidige bytterelationer, og for det andet følger det af den institutionelle kontekst, at socialt arbejde ikke kan øjne det hele menneske, men er begrænset af de institutionelt foreliggende klientkategorier, probleidentiteter og løsningsstrategier. Hjælpens univers er derfor et felt som andre sociale felter med magtpositioner og efterrationaliseringer af disse. Hjælpernes begrundelser for hjælpen fremtræder som »velgørenhed«, men uanset om filantropien iklædes faglige begrundelser, forbliver den doktriner, der understøtter hjælperens position og fastholder asymmetrien i hjælperelationen. Perspektivet orienterer sig særligt mod viden om latente aspekter af socialt arbejde, sådan som disse udspiller sig bag de manifesterede intentioner.

Implementeringsperspektivet

Implementeringsperspektivet på socialt arbejde som forskningsgenstand går ud på, at udførelsen og udfaldet af socialt arbejde ses i lyset af de politiske intentioner og den gældende lovgivning på området. Opmærksomheden rettes ofte mod barrierer for implementering og, specielt hvad angår socialt arbejde, mod afværgemekanismer, rutiner og tendenser og forekomst af »privat« praksis i frontlinjen som yderste led i implementeringskæden (Winter 1994 og 2002). Nært beslægtet med denne tilgang er evalueringsforskningen på det sociale område (Dahler-Larsen 2002, Dahler-Larsen og Krogstrup 2003, Krogstrup 2003).

Sigtet med implementeringsperspektivet er overvejende at afdække forhold, som hæmmer henholdsvis fremmer implementeringsprocesser, herunder aktørernes adfærd. Olesen (1999) viser eksempelvis, at intentionerne med arbejdsmarkedsreformen i 1994 kunne genfindes hos medarbejdere i frontlinjen, men at der samtidig var betydelig variation i opfattelsen af intentionerne. Winter (2002, 2003, Heinesen m.fl. 2004) har videreudviklet Lipskys (1980) teori om »street-level bureaucracy« fra identifikation af afværgemekanismer til et forklaringsforsøg baseret på analyse af surveydata. Hvor Lipsky betonedede strukturelle træk i frontlinjemedarbejdernes arbejdssituation som forklaringsfaktor, fokuserer Winter på medarbejdernes individuelle og arbejdsmæssige præferencer som en forklaring på variation i praksis. Andre betydningsfulde faktorer er politiske beslutningstageres præferencer og

administrative ressourceforhold. Implementeringsanalyser med udgangspunkt i frontlinjeperspektivet rummer en vis risiko for, at fejlslagen implementering ensidigt henføres til frontlinjemedarbejdernes adfærd. Et andet forbehold over for implementeringsforskningen er en tendens til, at der overvejende fokuseres på barrierer, mens der eksempelvis mangler konstruktiv belysning af, hvilke faktorer der kan modvirke medarbejdernes uhensigtsmæssige brug af afværgemekanismer. Selv om Winter (2002, se også Heinesen m.fl. 2004) bidrager til at belyse samspillet mellem medarbejdere i frontlinjen og fx berører forskelle i medarbejdernes implementeringsstil, så indgår medarbejdernes faglighed og professionelle metoder ikke i analyserne.

Evidensbaseret socialt arbejde

Evidensbaseret som forskningsmæssigt perspektiv i relation til socialt arbejde drejer sig om at belyse *effekterne* af sociale indsatser, herunder effekterne af bestemte programmer, koncepter og metoder i socialt arbejde. Sigtet med evidensperspektivet er at give såvel politiske beslutningstagere og administratorer som praktikere og brugere et kvalificeret grundlag for valg af indsatser og metoder. Blandt reaktionerne på kritikken af socialt arbejde (jf. afsnit 1.1) søger fortalere for evidensbaseret at fundere socialt arbejde i dokumenteret viden om effekter med henblik på at udvikle praksis gennem anvendelse af denne viden og dermed at gøre praksis videns- eller forskningsbaseret (Socialministeriet 2000, Nordic Campbell Center). Der er betydelige faglige, politiske og styringsmæssige interesser forbundet hermed.

Der foreligger over tid en del kvantitative effektanalyser af social- og arbejdsmarkedspolitiske indsatser baseret på registerdata (bl.a. Rosholm m.fl. 2002, Arendt m.fl. 2004, Heinesen m.fl. 2004). Gennemgående belyser disse ikke specifikt betydningen af socialt arbejde. Rene eksempler på en gennemført anvendelse af evidensperspektivet fx i form af systematiske vidensoversigter foreligger endnu ikke i en dansk forskningskontekst, men det spiller en særlig rolle, at Nordic Campbell Center som regionalt center inden for internationalt samarbejde, Campbell Collaboration, er placeret her. I den udbredte retorik, der udfoldes omkring ønsker og behov for at belyse effekter af social indsats, knyttes evidensbegrebet som oftest sammen med en specifik form for viden (kvantitative statistiske

analyser og kontrollerede randomiserede eksperimenter), hvilket har ført til kritik og omfattende debat både internationalt og her i landet (Webb 2001, Olesen 2004).

Praksisforskning

Praksisforskning som perspektiv på socialt arbejde adskiller sig fra de forudgående perspektiver ved en principielt tæt relation mellem praksis og forskning. Forskningsbehov og eventuelt også forskningsspørgsmål udspringer af praksisfeltet, og forskningen gennemføres under medvirken af praktikere eller i snævert samspil mellem forskere og praktikere. I nogle tilfælde udføres praksisforskningen af forskningsmetodisk skolede praktikere.

Det overvejende sigte med praksisforskning er gennem opsamling af praksiserfaringer og igangsætning af læreprocesser at bidrage til udviklingen af praksis. Der er tale om en omfattende, sammensat og indbyrdes forskellig forskning på forskellige felter af socialt arbejde. Udvalgte eksempler på praksisforskning er fx Ramian og Gustafsson (1998), Andersen (1999, se også Andersen og Ahrenkiel 2003), Nissen (1999 og 2000), Bech-Jørgensen (2001 og 2003) og Hegland (2003). En stor del af praksisforskningen er optaget af processer, mekanismer og identiteter i skabelsen af praksis, baseret på kvalitative undersøgelser. Den opsamlede viden er således ofte kontekstbunden.

Empowermentperspektivet mv.

Empowermentperspektivet på socialt arbejde som genstandsfelt er orienteret mod at bidrage til, at klienter myndiggøres og opnår mere magt og herredømme over deres liv og omgivelser. Socialt arbejde ses i denne sammenhæng som led i empowermentprocesser, som kan finde sted såvel på individniveau (Faureholm 1996, Kristensen 2004) som på samfundsniveau (Andersen m.fl. 2003). Uafhængigt af perspektivet opfattes socialt arbejde som noget, der rækker ud over det enkelte individ eller den enkelte gruppe og dermed vedrører strukturelle forhold i samfundet. Sigtet med empowermentperspektivet er således at fremlægge samfundskritik, at vise frigørende potentialer og at medvirke til, at marginaliserede får en stemme i socialpolitikken, og at de får mere kontrol over tilværelsen.

Endelig skal nævnes en *anerkendelsesteoretisk* tilgang, som interesserer sig for betydningen af etiske, retlige og magtmæssige forhold for praktisk socialt arbejde. Høilund

og Juul (2002 og 2003) tager udgangspunkt i anerkendelses- og retfærdighedsbegreber hos bl.a. Honneth. De arbejder teoretisk og empirisk med at udvikle en »kritisk normativ tilgang« til socialt arbejde. Projektet søger således at udgøre et konstruktivt bidrag til udviklingen af socialt arbejde.

Afrunding og skematisk oversigt

Vi præsenterer nedenfor de nævnte forskningstyper i skematisk form og angiver, hvad der er i fokus henholdsvis ikke i fokus i de enkelte typer.

Det skal understreges, at vi ikke har gjort forsøg på at gruppere hele den hidtidige danske forskning i socialt arbejde. I stedet ønsker vi gennem udvalgte eksempler at præsentere en række tilgange, der i væsentlige henseender tegner konturerne af hidtidig dansk forskning i socialt arbejde og dermed tjener som afsæt for formuleringen af vores eget kritisk-konstruktive perspektiv (jf. kapitel 2). Blandt andet er store felter såsom den beskrivende socialforskning – ofte forskning som ikke tydeligt placerer sig inden for et bestemt perspektiv – og forskning i tilgrænsende professioner udeladt.

Idealtypiske forskningsperspektiver på socialt arbejde

<i>Forskningsperspektiv</i>	<i>I fokus</i>	<i>Ikke i fokus</i>
<i>Institutionel teori</i>	Strukturelle træk. Institutionel rammesætning. Institutionelle rationaler. Institutionelle problemidentiteter, løsningsstrategier og betydningsdannelser.	Handlingsfrirum (agency). Situationelt betingede aspekter af praksis. Den bredere politiske og administrative kontekst.
<i>Implementeringsteori</i>	Målopfyldelse og ressourceanvendelse. Legitime mål og deres baggrund. Implementeringskæden – sluser og barrierer for intentioners realisering. Forklaringer på implementeringsadfærd.	Konkrete processer i praksis. Komponenter og mekanismer i praksis. Roller, identiteter og betydningskonstruktioner.
<i>Evidensbaseret socialt arbejde</i>	Effekter/resultater af interventioner, eventuelt på sigt. Ændringer over tid fra før til efter en intervention. Input/output variable. »Tilregnelighed« (accountability). Universel viden.	Forbindelsen mellem intervention og resultat. Indholdet i interventioner i form af virksomme elementer, processer, metoder og mekanismer i praksis.
<i>Praksisforskning</i>	Erfaringsopsamling. Ønske om at bidrage til udvikling af praksis. Indholdet af komponenter, processer og metoder i lokale kontekster. Mål, værdier og praksis i socialt arbejde.	Generaliserbar, overførbart og kontekstuaafhængig viden. Vidensakkumulation. Begrebsudvikling. Kritisk distance.
<i>Empowerment</i>	Ressourcer og adgangsveje til deltagelse i aktiviteter og lokale fællesskaber. Magtforhold og afmagt. Myndiggørelse. Handlemuligheder for personer truet af marginalisering og eksklusion.	Målopfyldelse og effekter. Ydelser og instrumenter. Interventioner og faglighed. Diagnose, visitation, tilbud og behandling.

2. Kritisk-konstruktivt forskningsperspektiv på socialt arbejde

I forlængelse af oversigten over den danske forskningskontekst i kapitel 1 redegør vi i dette kapitel for udgangspunkterne for det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på socialt arbejde. Perspektivet er inspireret af flere såvel danske som udenlandske tilgange, og det er udviklet specifikt med henblik på at udforske socialt arbejde som professionel aktivitet. Efter introduktion til det kritisk-konstruktive perspektiv (afsnit 2.1) beskriver vi, hvad vi ud fra dette perspektiv forstår ved henholdsvis socialt arbejde og faglighed (afsnit 2.2). Til slut samler vi op, hvad der er centralt i dette forskningsperspektiv (afsnit 2.3).

2.1 Udgangspunkter for et kritisk-konstruktivt perspektiv

Det kritisk-konstruktive perspektiv har været under udvikling i flere år. Det er opstået ud fra et ønske om og behov for at udforske socialt arbejde som professionel aktivitet. Tilgangen knytter sig til og kombinerer elementer fra flere eksisterende perspektiver i dansk kontekst (jf. afsnit 1.2). Såvel de iagttagelsesmuligheder som de begrænsninger, der er forbundet med de hidtidige tilgange, har haft betydning for vores formulering af det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på socialt arbejde. Eftersom vi sigter mod at belyse spændingsfeltet mellem politisk-administrativ styring og faglighedens rolle i praksis i socialt arbejde, er der brug for at bevæge sig på tværs af perspektiverne. Med udgangspunkt i de enkelte perspektiver taget hver for sig er det ikke i tilstrækkelig grad muligt at analysere professionelle tilgange i forhold til at opnå tilsigtede forandringer og mål i klienters liv. Vi ønsker at koble politiske og institutionelle rammer sammen med etableret faglig viden og dennes anvendelse i konkret praksis. Vores opmærksomhed er rettet mod det, der sker i praksis, sammenholdt med intentioner, brugerforudsætninger, institutionelle rammer og foreliggende faglig viden på den ene side og på den anden side implikationerne heraf for de berørte i frontlinjen.

De iagttagelses- og analysemuligheder, der knytter sig til forskellige forskningsmæssige tilgange, kan anskues ud fra sondringen mellem »black box«-, »grey box«- og »white box«-forskning og evaluering (Scriven 1994). »Black box«-forskning sigter mod at belyse et programs effekter, ikke dets komponenter. »Grey box«-forskning karakteriseres som pragmatisk fortolkende forskning, der fokuserer på et programs komponenter og kombinerer disse med resultatstudier, men ikke går dybere ind i komponenternes virkemåde. Endelig retter »white box«-forskning blikket mod processer og mekanismer i et programs komponenter samt mod disses effekter og forbindelsen herimellem (Thyer & Kazi 2004). Af de i afsnit 1.2 nævnte tilgange anskuer implementeringsforskning og den evidensbaserede tilgang feltet ud fra en »black box«-betragtning. De kvalitative praksisorienterede tilgange spænder over såvel »grey box«- som »white box«-betragtninger. Det institutionelle perspektiv falder delvis uden for disse sondringer. Hvad dette angår, kan man tale om, at institutionelle rationaler determinerer indsatsers udfald, hvorimod input i form af over-

ordnede rammer og politiske intentioner glider i baggrunden. Det vil fremgå, at vi med det kritisk-konstruktive perspektiv tilstræber en »white box«-tilgang.

Internationalt er det væsentligt tydeligere end i en dansk sammenhæng, at socialt arbejde som praksisfelt og som genstandsfelt for forskning kan ses i en indbyrdes sammenhæng. Uddannelse til socialt arbejde står i en række lande i kraft af universitetstilknytning i forbindelse med forskning, og en del forskere er oprindeligt begyndt som praktikere. Vi vil i den følgende præsentation af vores internationale inspirationskilder bl.a. knytte an til Fook (2002), Payne (1997), Karvinen m.fl.(1999), Morén & Blom (2003) og Thyer & Kazi (2004).

Kritisk teoretisk udgangspunkt

Fook (2002) problematiserer opfattelsen af socialt arbejde som en i sit væsen konservativ profession, der primært tjener de herskende gruppers interesser. Socialt arbejde rummer mange elementer og er for modsætningsfyldt til at bringes på en enkelt formel. Fook sætter sig for at afklare de radikale – kritiske og samfundsforandrende – potentialer, der findes i socialt arbejde, samt hvordan og hvorvidt disse potentialer realiseres. Hun placerer sig således idéhistorisk i Addams-traditionen⁴ og knytter på linje med Adams, Dominelli & Payne (1998 og 2002) an til »radical social work«-strømninger.

Centrale elementer i en kritisk tilgang er for det første en betoning af strukturel analyse af sociale problemer, dvs. en forståelse af, hvordan personligt erfarede problemer kan spores tilbage til socioøkonomiske strukturer, samt at det personlige og politiske er uadskilleligt kædet sammen. For det andet indgår engagement i frigørende former for analyse og handling samt et kritisk standpunkt over for socialarbejderprofessionens og velfærdsinstitutionens kontrolfunktioner. For det tredje er der tale om et engagement i social forandring og udvikling (Fook 2002).

⁴ Community work-traditionen (strukturelt socialt arbejde i form af settlementvirksomhed; Jane Addams (1912, jf. også Soydan 1999 og Pettersson 2001)) til forskel fra casework-traditionen i socialt arbejde (psykosocialt arbejde, friendly visitors; Mary Richmond (1917, 1922)).

Fook (2002) knytter således an til kritisk samfundsteori med betoning af strukturelle træks dominans, falsk bevidsthed og positivismekritik, men også med et voluntaristisk islæt og tro på forandringsmuligheder samt en konstruktivistisk tilgang til forståelse af viden og erkendelse. Disse elementer inddrages i en kritisk tilgang til socialt arbejde. Vi vil specielt fremhæve det forhold, at Fook forbinder kritisk teori med muligheder for at overskride determinismen i kraft af bevidstgørelse om strukturel dominans koblet med praksis og hverdagserfaringer. Vi tilslutter os i den henseende Fooks sammenkædning af kritik og dekonstruktion af socialt arbejde med forsøg på rekonstruktion.

Forskning for praksis

Hos Payne (1997) findes betragtninger omkring flere modeller eller paradigmer i socialt arbejde formuleret som praksis»teorier« (»theories in use«, jf. også Turner 1995, Mühlum 2001). Disse teorier *for* socialt arbejde – i modsætning til sociologiske teorier *om* socialt arbejde – er ifølge Payne kendetegnet ved at være indeholdt i socialarbejderes egne fremstillinger og ved disses angivelse af systematiske vejledninger og forskrifter for praksis. Formålet med at undersøge disse »teorier« er bl.a. at tilbyde studerende og praktikere en guide til forskellige klynger af »teorier«, for at de kan opnå en viden, der kan støtte dem i deres praksis. Det er endvidere et formål at bidrage til forståelsen af, hvordan »teorier« anvendes i praksis i socialt arbejde og i professionelle debatter.

Payne søger at favne såvel europæiske som amerikanske praksis»teorier«. Han betoner på linje med en række forfattere med reference tilbage til Berger & Luckmann (1976), at socialt arbejde må begribes som socialt konstrueret med tanke især på de umiddelbare aktørers konstruktioner. Payne finder på den baggrund, at socialarbejdere søger en viden, som ikke kan skabes på universiteter af forskere, der søger tidløse og kontekstløse sandheder om den menneskelige natur, samfund, institutioner og programmer. Viden må i stedet udvikles i levede situationer i praksisfeltet og ikke kun omfatte klientens situation, men hele det institutionelle felt og dets indlejring i en bredere samfundsmæssig kontekst.

I forhold til Paynes synspunkt på, hvilken type viden socialarbejdere søger, finder vi, at socialt arbejde må formodes at kunne have nytte af forskning i socialt arbejde som praksisfelt, samtidig med at en forskningsmæssig distance til genstanden bevares. Udvikling af

viden kan efter vores opfattelse finde sted uden for »levede situationer« i praksis, med respekt for og indlevelse i socialt arbejdes praksis. Dertil kommer, at der uden for socialt arbejde kan være både forskningsmæssige og samfundsmæssige interesser forbundet med et blik udefra ind i feltet. En sådan forskning vil i øvrigt også kunne omfatte iagttagelser af socialarbejderes skabelse af viden i praksissituationer. Det er imidlertid efter vores opfattelse vigtigt, at viden om socialt arbejde ikke kun funderes inden for praksisfeltet. Socialt arbejde kan ikke opfattes som et »uskyldigt«, rationalistisk oplysningsprojekt.

Socialkonstruktivisme

En socialkonstruktivistisk tilgang til forståelsen af socialt arbejde har været fremtrædende ikke mindst i finsk socialt arbejde, som i løbet af 1990'erne er blevet institutionelt forankret som forskningsområde (bl.a. Jokinen, Juhila & Pösö 1999, Karvinen, Pösö & Satka 1999). Denne tilgang indebærer på tværs af forskellige metodologiske strømninger et opgør med socialt arbejde som et modernitetsprojekt baseret på forestillinger om en kontrollerbar verden og fremskridtsoptimisme. Opgøret har ført til kritisk refleksivitet baseret på usikkerhed, fleksibilitet, tværfaglighed og blandingsformer i en »postmoderne professionalitet« (Karvinen 1999).

Viden om socialt arbejde opfattes her som bundet til tid, sted og kontekst snarere end som knyttet til en forlods struktureret universel vidensbase, hvilket anses for karakteristisk for en forudgående periodes betoning af professionalisme. Også klientsiden anskues som socialt konstrueret (Hall et al. 2003). Det centrale i kritisk refleksivitet er en analytisk forholden sig til eget arbejde baseret på videnskabelig viden og såvel personlig som professionel ekspertise. Der kan ikke bygges på eksternt definerede kompetencer og opgaver. Ekspertise i socialt arbejde er først og fremmest dialogisk, diskursiv og refleksiv. Imidlertid betones ikke kun dekonstruktionen af det, der tages for givet, samt af myter og synsmåder, men også rekonstruktion, herunder formulering af nye begreber som en uafbrudt forandrings- og læreproces (Karvinen 1999). Det giver mulighed for at træffe valg og udvikle alternative handlemuligheder (Mezirow 1991).

Kombination af kritiske og konstruktive perspektiver kan altså ligesom hos Fook (2002) findes med afsæt i kritiske socialkonstruktivistiske perspektiver på socialt arbejde

(ud over Jokinen, Juhila & Pösö 1999, Karvinen, Pösö & Satka 1999 bl.a. hos Parton & O'Byrne 2000, Taylor & White 2000 og Hall et al. 2003). En mulighed for kombination af kritiske og konstruktive perspektiver kan endvidere spores i nyere internationale diskussioner omkring et kritisk realistisk perspektiv på socialt arbejde (Morén & Blom 2003) og i diskussionerne om evidens (Thyer & Kazi 2004).

Kritisk realisme

Morén & Blom (2003) distancerer sig fra antirealismen i socialkonstruktivistiske perspektiver og fra empirismen i effektforskningen og søger at kombinere disse perspektiver i en kritisk realistisk position (jf. *white box* hos Scriven 1994). Der findes dybereliggende lag i den sociale virkelighed, som ikke er umiddelbart iagttagelige, og hvis afdækning kræver analyser, der indebærer et komplekst samspil mellem empiriske iagttagelser og begrebsmæssige og teoretiske overvejelser.

Hverken resultater af programmer og interventioner eller selve indsatserne og ej heller koblinger mellem interventioner og effekter kan umiddelbart bestemmes entydigt. Interventioner og metoder har ikke effekter og resultater i løsreven abstrakt forstand eller gennem en simpel form for mekanik, men i kraft af, at mennesker beslutter sig for noget og samarbejder om at gennemføre det (Pawson & Tilley 1997, Morén & Blom 2003).

Udvidelse af evidensbegrebet fra et rent empirisk spørgsmål om effekter af interventioner til også at rumme spørgsmål om, hvorfor, hvordan og under hvilke omstændigheder interventioner og metoder fungerer godt, forudsætter, at der foretages analytiske abstraktioner og teoretiske refleksioner (Morén & Blom 2003). Metodeudvikling i socialt arbejde kan følgelig ikke opstå som en automatisk følge af dokumenterede effekter af indsatser. I en kommentar til det nationale svenske program for udvikling af en »kunskapsbaserad socialtjänst« fremhæves således, at behovet for viden ikke alene består i viden om effekter, men også drejer sig om de kvaliteter i indsatserne, som muliggør disse effekter. En virkeliggørelse af det svenske program kræver derfor en bredspektret indsats, som indbefatter både empiriske effektstudier, begrebsliggørelse af indholdet i indsatserne og forklaringer af de processer og mekanismer, der genererer ændringer – dvs. teoriudvikling (Morén & Blom 2003). Det kritisk realistiske forskningsperspektiv på socialt arbejde

inspirerer til afdækning af såvel mekanismer i socialt arbejde, der fremmer, som mekanismer, der hæmmer opnåelse af formålet med arbejdet. Vi finder dette perspektiv med dets fokus på såkaldte generative mekanismer frugtbart.

Diskussioner om evidensbaseret socialt arbejde

Thyer & Kazi (2004) belyser diskussionen om evidensbaseret socialt arbejde i en række lande. De fremstiller socialt arbejde som generelt værende under pres af lovgivningsmæssige og bredere samfundsmæssige forandringer. Dets værdi tages ikke længere for givet, og frivillige og private aktørers rolle fremhæves ved siden af eller som alternativ til den offentlige sektor. Thyer & Kazi (2004) ser effektforskning som en måde, hvorpå sociale programmer kan udsættes for efterprøvning og derved bidrage til at sætte beslutningstagere, velfærdsorganisationer og praktikere i stand til at træffe vanskelige beslutninger vedrørende anvendelsen af knappe ressourcer. I dette perspektiv betones bl.a. den rolle, resultater af effektforskning kan have i forhold til anbefalinger for berørte. Det ses som en forpligtelse i evidensbaseret praksis at bygge på empirisk viden som guide for beslutningstagning og at fremlægge viden om effekter (herunder huller i denne viden) bl.a. med henblik på klientens informerede samtykke. Det ses videre som en forpligtelse at arbejde med en systematisk hypoteseafprøvende tilgang, hvor der bl.a. opstilles målbare behandlingsmål i relation til den enkelte klient, og hvor det løbende overvåges, om der gøres fremskridt, og løbende justeres på behandlingen samt afslutningsvis gennemføres en evaluering af behandlingsforløbet (Thyer & Kazi 2004).

Vi finder, at der er et behov for og en forskningsmæssig udfordring i at medtænke forskningsbaseret viden som et bidrag til at udvikle praksis, men vi distancerer os fra tendenser til at fremhæve kvantitativ effektforskning som den eneste vej frem. Thyer & Kazi erkender ganske vist, at der kan forekomme betydelig variation i et sådant videnskabeligt fundament for socialt arbejde. En omfattende kritik af evidensbaseret socialt arbejde har betonet dens sammenhæng med rationaliseringer, kvalitetsstyring og kontrol. Evidensbaseret socialt arbejde er blevet set som legitimering af en bestemt management-ethos (Webb 2001). Kritikken går endvidere på, at et område, der er præget af stor kompleksitet, reduceres til simpel samvarians mellem input- og outputvariable. I den

sammenhæng reduceres evidensbegrebet til at vedrøre en meget lille del af den samlede dokumentation og begrundelse, det er nødvendigt at inddrage i udøvelse af praksis i socialt arbejde. Frem for en defensiv tilgang til krav om evidensbasering af socialt arbejde mener vi, at det kan være mere konstruktivt at tale om *evidensinformeret* praksis (jf. Tilley, refereret efter Simons 2004). Hvis praksis skal evidensinformeres frem for evidensstyres eller evidensbaseres, åbner det op for en mere interaktiv forståelse af implementering af viden i praksis. En evidensinformeret praksis forudsætter en faglighed, der blandt andet vægter refleksion, dialog og udvikling af fælles begreber. Bestræbelserne på at udvikle legitime og veldokumenterede grundlag for socialt arbejde kan bidrage til at imødegå såvel modestrømninger som rationaliserings- og styringstiltag, samt bidrage til at udvikle og forbedre praksis (Sheldon 2001).

Vi anerkender betydningen af at skabe viden om professionelt socialt arbejde baseret på systematisk dokumentation, men tager afstand fra, at et snævert evidensbegreb i form af det randomiserede, kontrollerede eksperiment tildeles forrang. Det kan det, givet forskningsfeltets kompleksitet, ikke bære.

2.2 Professionelt socialt arbejde i fokus

Afgrænsning af vores interesseområde til »professionelt socialt arbejde« indebærer, at vi sætter fokus på socialarbejderne som udøvere af praksis. Der er flere forhold, der er nødvendige forudsætninger for, at en sådan arbejdspraksis eller virksomhed foregår. Blandt disse forhold, der er med til at konstituere praksis, dvs. udførelsen af socialt arbejde, hører »sociale problemer«, »klienter«, »møde« og »kontekst«, hvor aktiviteten finder sted. Der er tale om komplekse forhold, som er blevet defineret og afgrænset forskelligt i forskellige sammenhænge. Vi gengiver her kort nogle generelle betegnelser for henholdsvis sociale problemer, klienter, møde og kontekst for at illustrere konturerne for den aktivitet, som vi sætter fokus på, uden at vi forholder os analytisk til de anvendte betegnelser.

Brugen af begrebet socialt arbejde forudsætter en tilgang til og forståelse af »sociale problemer«, som den sociale indsats er rettet mod at afhjælpe. Der eksisterer imidlertid ikke et entydigt og veletableret paradigme for, hvad sociale problemer er; i stedet findes der flere definitioner, som lægger vægt på forskellige aspekter (Ejrnæs og Guldager 1991, Rubington

& Weinberg 1995, Denvall & Jakobson 1998, Holstein & Miller 2000, Halvorsen 2002, Meeuwisse & Swärd 2002). I konstitueringen af socialt arbejde indgår »klienter« (individer, grupper eller kollektive enheder) som aktører og »medkonstruktører« uanset omfanget og tyngden af de sociale problemer, de er bærere af. Udforskning af klientsiden er derfor en helt central del af udforskningen af socialt arbejde. Socialt arbejde udspiller sig i en eller anden form for »møde« (encounter) mellem socialarbejder og system på den ene side og på den anden side klient og dennes miljø (bl.a. Eräsaari 1999, Olesen 2003a).

Endvidere forudsætter brugen af termen socialt arbejde en lokalitet og et tidspunkt eller en periode, altså en sammenhæng eller kontekst, hvori aktiviteten indgår eller udøves. Sammenhængene mellem såvel det organisatoriske felt som den bredere samfundsmæssige og kulturelle kontekst hører altså med til genstandsfeltet socialt arbejde. Det er imidlertid ikke efter vores opfattelse ensbetydende med, at man ud fra beskrivelse og analyse af sociale problemer og sammenhænge simpelt kan slutte de relevante interventioner, indsatser og handlinger i socialt arbejde. Vi ønsker at betone socialt arbejdes handlingsdimension frem for at afgrænse det ud fra »løsning« af sociale problemer.

Socialt arbejde som genstandsfelt

Som samfundsmæssig aktivitet er socialt arbejde kendetegnet ved målrettede bestræbelser på forandring i udsatte menneskers forhold. Der er tale om tilsigtede indgreb i utilsigtede eller spontant forløbende sociale processer og problemer, som i et givent samfund defineres som handlingskrævende. Genstandsfeltet har således at gøre med intervention i forhold til mennesker, der er underlagt vanskelige livsbetingelser og derfor har svært ved at klare sig materielt eller socialt. Socialt arbejdes samfundsmæssige funktion er bl.a. at forebygge marginalisering og eksklusion fra fællesskabet.

Socialt arbejde er samfundsmæssigt og kulturelt determineret og varierer over tid. Dermed skifter ligeledes opfattelser af, hvad der er »godt socialt arbejde«. Men samtidig med, at socialt arbejde er et produkt af samfundsmæssige forventninger, bidrager det sociale felt selv til at konstruere socialt arbejde gennem praksis, uddannelse samt faglige og idé-historiske traditioner, hvilket også genfindes i socialt arbejde i Danmark (Hermansen 1997, Worning 2002, Olesen 2004).

Socialt arbejde er således ikke et entydigt fænomen. Som felt er socialt arbejde karakteriseret ved forskelligheder, modsætninger, ambivalenser og kampe, som det bl.a. må være en overordnet forskningsopgave at afdække og udforske. Dets indhold og form afklares i konkret praksis, som udøves af socialarbejdere over for forskellige klientgrupper i forskellige institutionelle sammenhænge. I den henseende tilslutter vi os Payne (2001), som betragter socialt arbejde som et fag, der konstant rekonstruerer sig selv. Han peger på betydningen af flere forskellige netværk for udformningen af socialt arbejde, herunder klient-sammensætning; lovgivning og politik; uddannelse, oplæring, viden og forskning, den professionelle organisering, samfundsmæssige normer og politiske mål samt organisationskultur og strategi.

Forekomsten af forskellige modeller, tilgange, paradigmer eller »teorier« er kendetegnende for feltet (Hutchinson & Oltedal 1996, Lorenz 1996, Payne 1997, Adams et al. 1998, Kokkinn 1998, jf. også afsnittet om faglighed), og de dannes i vekselvirkning mellem faglige interesser og »ydre« påvirkninger. Socialt arbejde befinder sig aktuelt i et brydningsfelt mellem samfundsudvikling, politisk-administrative styringstiltag og forskellige forskningsinteresser og -perspektiver. Faglige forskelligheder har bl.a. gjort sig gældende i forbindelse med uddannelse til socialt arbejde. Således er afgrænsningen af socialt arbejde skiftet afgørende gennem de seneste årtier i undervisningen på socialrådgiverstudiet i Danmark (Davis 1964, Nielsen 1976, Hillgaard og Keiser 1979, Egelund og Halskov 1984, Egelund og Hillgaard 1993, Hutchinson og Oltedal 1996 og 2002, Kokkinn 1998, Meeuwisse, Sunesson & Swärd 2000).

På denne baggrund vil vi fremhæve mangfoldigheden og flertydigheden af socialt arbejde og i den viden og indsigt, der er knyttet til dets udøvelse. Feltet er således præget af de samme tendenser, som kendetegner udviklingen på mange andre felter i senmoderniteten, nemlig opløsning af absolutte forestillinger og øget refleksivitet (Giddens 1990, Beck et al. 1994). Derved er der tale om lighedstræk med udviklingen inden for en række andre relationsprofessioner (Moos, Kreisler og Laursen 2004), og socialt arbejde er ligesom disse underlagt modsætningsfyldte moderniserings- og styringstendenser.

Det betyder nye former for viden og andre indsigter, men vi ved – ikke mindst i en dansk kontekst – meget lidt om, hvilke modeller, paradigmer eller praksisteorier der konkret

er fremherskende i praksisfeltet. Derfor finder vi ikke, at socialt arbejde kan forstås som et sammenhængende felt karakteriseret af én bestemt doxa, ét bestemt rationale eller én bestemt diskurs. Genstandsfeltet socialt arbejde og den faglighed, der kendetegner det, anser vi for mere heterogent, end de anførte begreber umiddelbart indfanger.

Faglighed

Frontlinjemedarbejdere i offentligt regi er både systemrepræsentanter og fagpersoner, hvis faglighed er med til at konstituere praksis. Samtidig er det vores eksplicite udgangspunkt, at der eksisterer flere forskellige fagligheder eller paradigmer inden for socialt arbejde, og vi ønsker at identificere og sætte dem i perspektiv gennem vores kritisk-konstruktive tilgang.

Faglighed i socialt arbejde er omdiskuteret. Det debatteres bl.a., om socialt arbejde har et selvstændigt vidensgrundlag eller en selvstændig kundskabsbasis. Gundelach (2000) beskriver socialt arbejde som et »ideoskab«, dvs. værdifællesskab, mens Järvinen (2002) betegner socialt arbejde som »praksis uden vidensgrundlag« og »kundskab uden begreber«. Vi tager afstand fra den klassiske diskussion om profession vs. semiprofession (jf. afsnit 3.4) og bygger vores antagelse om fagligt grundlag på socialt arbejdes idéhistoriske udvikling, på funktionsdifferentiering, hvorigennem socialt arbejde er blevet tildelt særlige samfundsmæssige opgaver, samt på en oparbejdning af særlige vidensfelter inden for socialt arbejde, som det fx kommer til udtryk i en omfattende såvel praktisk som teoretisk orienteret litteratur.

På trods af, at kundskabsbasen i socialt arbejde for en stor dels vedkommende er fælles med andre fag (psykologi, samfundsvidenskab, socialpædagogik, jf. Lorenz 1996), har socialt arbejde gennemgået sin egen idéhistoriske udvikling (Soydan 1999, Pettersson 2001), hvilket bl.a. omfatter særtræk som udviklingen af klientbehandlingsmetoder og faglige standarder og traditioner. Blandt dem skal for eksempel nævnes casework-traditionen (Richmond 1917, 1922), som repræsenterer en systematisk afdækkende og intervenserende arbejdsproces. Dertil kommer som nævnt udvikling af en række modeller for professionelt socialt arbejde (Payne 1997, Kokkinn 1998, Hutchinson & Oltedal 1996 og

2002)⁵, som samtidig med, at de illustrerer forskellighed og mangfoldighed i faglige tilgange, bidrager til udvikling af kundskabsbasis i socialt arbejde.

Vi betragter ikke faglighed i socialt arbejde som en bestemt ekspertise, men en kombination af empirisk viden, forståelsesrammer, værdier, modeller, tilgange, metoder og teknikker samt begreber og sproglige formater, der er knyttet til en socialarbejderfunktion. Viden og kundskab i socialt arbejde er foranderlig og i højere grad relateret til tid, sted og kontekst end til en forlods struktureret »objektiv« professionel vidensbase, som er fælles for hele faggruppen. Socialt arbejde bygger således ikke længere på fremskridtsoptimisme og forestillinger om en kontrollerbar verden, men er i stedet karakteriseret ved usikkerhed, fleksibilitet, tværfaglighed og blandingsformer i en »postmoderne professionalitet« (Karvinen 1999 og 2001, Fook 2004, jf. også afsnit 3.4).

Dermed lægger vi afstand til den opfattelse, at det faglige udgør et neutralt og objektivt grundlag for »løsning« af sociale problemer, retssikkerhed og ordnede samfundsforhold. Det er ikke en uden videre troværdig opfattelse af faglig virksomhed i socialt arbejde, at uafhængige sagsbehandlere under anvendelse af metoder, teorier og faglig viden i øvrigt træffer sikre afgørelser ud fra legitime målsætninger og foreliggende data (Højlund 2000). En sådan objektiv, diagnosticerende faglighed forekommer ikke længere rimelig og sandsynlig. Professionelles autoritet kan yderligere problematiseres som teknokratisk. Eriksen (2001) føjer til, at hverken detaljeret regulering eller fagetiske regler kan sikre faglighedens og de professionelles troværdighed. Eriksen finder det nødvendigt, at der etableres procedurer for deliberation (forhandling gennem dialog inden for rammerne af regulerede procedurer) også i udførelsen af politiske beslutninger i praksis (jf. afsnit 3.2).

I vores afgrænsning af begrebet faglighed ligger forestillingen om et vidensgrundlag for den konkrete praksis, tilstedeværelsen af fælles begreber samt refleksion over metoder og tilgange. Socialt arbejde som et »ideoskab« og som »praksis uden vidensgrundlag« repræsenterer efter denne opfattelse *manglende* faglighed eller fravær af faglighed. Socialt

⁵ Kokkinn (1998) opregner fem forskellige modeller: psykosocial tilgang, interaktionistisk problemløsningsstilgang, system- og kommunikationsteoretisk tilgang, opgaveorienteret tilgang og socialpædagogiske og samfundsforbedrende tilgange. Inddelingen er i væsentlige henseender den samme hos Hutchinson & Oltedal (1996, 2002), som dog lidt modsigelsesfyldt runder af med at tale om en udvikling fra forskellige rødder til samme praksisfelt: psykodynamiske modeller, interaktionistiske modeller, læringsteoretiske modeller, konfliktteoretiske modeller og systemteoretiske modeller.

arbejde er blevet kritiseret for manglende faglighed eller uden selvstændig faglighed og handlingsfrirum for frontlinjemedarbejdere. Dette synes imidlertid at hvile på et spinkelt forskningsmæssigt grundlag, og flere af de eksisterende forskningsmæssige tilgange giver begrænsede muligheder for at belyse dette empirisk samt diskutere og udvikle praksis. Derfor oplever vi et påtrængende behov for at udvikle en mere indgående empirisk funderet og begrebsmæssigt og teoretisk perspektiveret viden om faglighedens rolle i socialt arbejde og om socialarbejdernes faglige selvforståelse.

Vi antager, at praksis i socialt arbejde er kendetegnet af såvel fællestræk som betydelig variation. Fællestræk kan afspejle politiske intentioners, samfundsmæssige diskursers og institutionelle rationalers eventuelle gennemslag. Variationer i praksis er bl.a. forsøgt forklaret gennem henvisning til styringsproblematikker og frontlinjens »ustyrighed« (Protta 1979, Lipsky 1980, Rothstein 1994, Winter 2002). Vi stiller spørgsmålet, hvorvidt variationer i praksis er knyttet til et selvstændigt handlingsfrirum for faglige tilgange i socialt arbejde. Spørgsmålet om fællestræk vs. variationer kan anskues ud fra perspektiver i den samfundsteoretiske diskussion af »structure« vs. »agency« (Mouzelis 1995, Parker 2000, Mortensen 2004). Ifølge Mouzelis (1995) har sociologisk teoriudvikling uklart sidestillet en række dikotomier som individ-samfund, mikro-makro og aktør-struktur og endvidere forestillet sig dikotomierne overvundet gennem en form for sammenskrivning som fx i tilfældet med Giddens' (1990) begreb strukturation. Det har ført til en underbelysning af konkrete handlingssituationer, hvor aktører med bestemte dispositioner og positioner interagerer. Det for os at se interessante er, hvilken rolle faglighed spiller i denne sammenhæng, og hvordan faglighed eventuelt indgår i de handlinger, der foretages.

Når der i forbindelse med variationer i praksis kan påvises forskellige typer eller grader af faglighed, antager vi, at det kan forbindes med et selvstændigt handlingsfrirum for socialt arbejde. Der åbner sig i givet fald muligheder for at kombinere kritiske perspektiver med rekonstruktioner af socialt arbejde, som kan bidrage til fagets udvikling. Ligesom det forekommer muligt at beskrive, hvilke forhold der begrænser faglighed, er vores opfattelse, at det forekommer muligt at beskrive, under hvilke forhold og hvordan faglighed foldes ud i konkrete situationer.

2.3 Centrale kendetegn ved det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv

Ved at trække på elementer fra og forskellige perspektiver i den eksisterende forskning på feltet socialt arbejde ønsker vi at sætte dekonstruktioner og et kritisk perspektiv i dialog med rekonstruktionsforsøg og konstruktive perspektiver vedrørende praksis i professionelt socialt arbejde. På linje med flere internationale forskere finder vi det muligt og ønskeligt at anlægge et forskningsperspektiv, der både er konstruktivt i forhold til udvikling af praksis og kan fastholde en kritisk distance til praksis.

Vi arbejder ud fra en tilgang, som er opstået og udviklet gennem tidligere forskningsprojekter, som har sat fokus på udførelse af professionelt socialt arbejde og dets vilkår (bl.a. Koch m.fl. 1997, Eskelinen og Koch 1998, Eskelinen 2000 og 2001, Eskelinen og Caswell 2002 og 2003, Olesen 1999, 2001, 2003 a og b, Caswell 2005) og som i øvrigt er repræsenteret af bl.a. Henriksen og Prieur (2004). Derudover har international forskning eksemplificeret ved navnene Fook, Payne, Karvinen m.fl. samt Morén & Blom haft væsentlig betydning for os, ligesom debatten både i udlandet og her i landet om evidensbaseret har inspireret (jf. afsnit 2.1). Vi vender os i den forbindelse imod tendenser til, at evidens i nogle sammenhænge sættes lig med viden af en ganske bestemt og ret snæver type.

Et centralt udgangspunkt i vores forskningsmæssige tilgang til professionelt socialt arbejde er, at feltet er kendetegnet ved kompleksitet og flertydighed, hvilket indebærer ikke én praksis men flere, dvs. at feltet er præget af variationer. Hvor det har været almindeligt at tolke disse som udtryk for »privat« praksis og ustyrbarhed, er det vores opfattelse, at variation under forudsætning af gennemsigtighed, kan være udtryk for nuanceret og reflektiv faglighed. Modsat kunne ensartethed være udtryk for standardiserede og rutinemæssige handlinger, hvor der burde have været udøvet et nuanceret skøn.

Vi ønsker på forhånd at tage afstand fra, at »godt socialt arbejde« er umuligt, men vi erkender, at socialt arbejde og måden, det udøves på, indeholder modsætninger og dilemmaer. Vi har set eksempler, der kan tolkes i den retning i forbindelse med vores tidligere forskning, men finder, at der er behov for yderligere empirisk belysning og teoretisk afklaring heraf.

Vi går således ud fra, at der findes »godt« eller konstruktivt socialt arbejde, dvs. tilsigtet forandring gennem socialt arbejde: hjælp i stedet for ikke-hjælp, respekt i stedet for disrespekt, værdig behandling i stedet for ydmygende behandling, anerkendelse frem for krænkelse. Det gælder såvel set med de berørtes øjne som ud fra en bredere sociologisk forståelse (Margalit 1998, Fraser 2003, Sennett 2003). Lige såvel som forskning kan bidrage til kritik og dekonstruktion af socialt arbejde, mener vi, at forskning kan bidrage til at beskrive og begrebsliggøre det sociale arbejde, der realiserer tilsigtet social intervention og forandring og lever op til professionelle metodeforskrifter og idealer.

Vi ønsker ikke at stadfæste ét perspektiv som »det eneste rigtige« i forhold til at forske i (professionelt) socialt arbejde. Som nævnt, og som det fremgår af kapitel 3, har vi i stedet bevidst valgt en kombination af flere teoretiske perspektiver: implementering, institution, profession og medborgerskab. Det valg betyder ikke, at det ikke kan være frugtbart at anlægge et mindre komplekst perspektiv, selv om vi har fundet, at der i den hidtidige forskning kan spores tendenser til, at perspektiver lukker sig om sig selv. Vi er særligt optaget af at få de forhold med i vores kritisk-konstruktive forskningsperspektiv, som der kan være en tendens til ikke at få med i synsfeltet ud fra den enkelte tilgang.

Vi anser klienter for at være medskabere af praksis, også når det gælder dens faglige side. Imidlertid er vores fokus i det aktuelle projekt medarbejdersiden som de primære udøvere af faglighed og professionelle handlinger.

Vores forhold til det felt, som vi forsker i, er karakteriseret ved, at vi er interesserede i at udforske praksis i socialt arbejde, bl.a. for at producere viden om praksis, men ikke praksisviden, hvilket er interessefeltet i praksisforskningen. Vi anerkender for så vidt begge former, men som forskere forholder vi os på vekslende kritisk og konstruktiv distance i forhold til praksis og samtidig med en vis ydmyghed i forhold til praksisfeltet som forskningsgenstand. Feltet omfatter nogle af samfundets svageste, og medarbejderne er såvel underlagt handlingstvung og systemlogik som udstyret med vidstrakt skøn.

Der kan derfor i denne sammenhæng anføres forskningsetiske dilemmaer, hvoriblandt to skal fremhæves: For det første er der tale om følsomt terræn i forhold til enkeltmedarbejdere, miljøer og klienter. Det er derfor vigtigt at beskrive over for de berørte, hvad deres medvirken konkret drejer sig om, at samtykke er informeret og frivilligt, samt at til-

strækkelig anonymitet sikres. Samtidig er det centralt, at disse hensyn ikke anfægter den forskningsmæssige kvalitet. For det andet er det en vigtig betragtning, at det felt, vi vil medvirke til at frembringe forskningsbaseret viden om, er et felt, som vi anser for underbelyst, men hvorom der alligevel verserer en del offentlig debat med mange antagelser og generaliseringer. Her er de bredt anlagte perspektiver (jf. kapitel 3) og dialog mellem kritiske og konstruktive synsvinkler samt det komparative design (jf. kapitel 4) en styrke.

3. Teorivalg

I de to første kapitler har vi opregnet vores udgangspunkter og beskrevet konturerne af det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på socialt arbejde. De tilgange, der skiller sig ud i den danske forskningskontekst, har hver for sig nogle begrænsninger. Kombineres disse med internationale inspirationskilder springer det i øjnene, at specielt faglighedens rolle i socialt arbejde er underbelyst i den danske kontekst. Det er faglighedens rolle og handlingsfrirum i professionelt socialt arbejde, som det kritisk-konstruktive perspektiv sætter i fokus.

Fagligheden udspilles under meget komplekse betingelser i et spændingsfelt mellem implementering af politiske intentioner og medborgerroller samt mellem institutionslogikker og professionsnormer. På den baggrund er vores kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på socialt arbejde opbygget over en kombination af implementering, institution, profession og medborgerskab. I dette kapitel beskrives først, hvordan vi opfatter dette kombinerede perspektiv (afsnit 3.1). Derpå gennemgås hvert af de fire perspektiver, som indgår i det kombinerede perspektiv (afsnit 3.2-3.5).

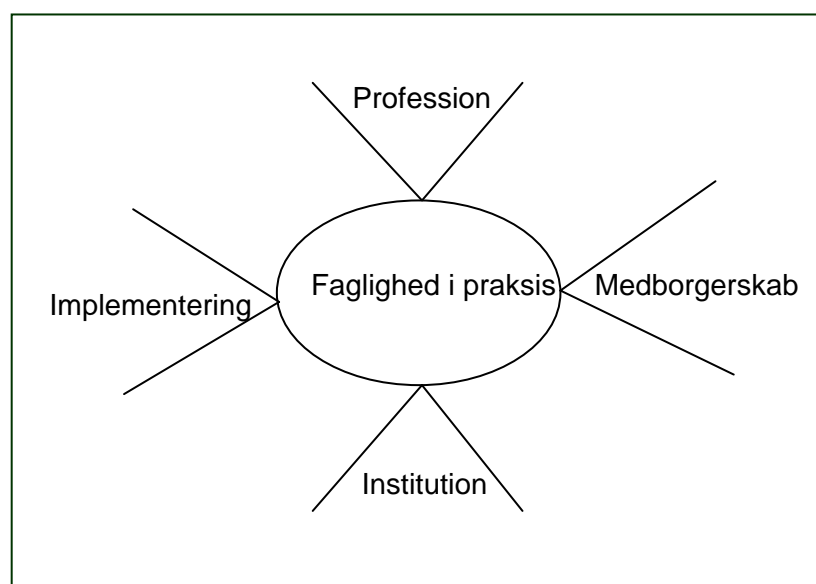
3.1 Kombination af fire teoretiske perspektiver

Vores udgangspunkt er, at praksis i socialt arbejde er formet af flere forhold og er kendetegnet af kompleksitet (jf. afsnit 2.2). Dets indhold og form afklares i konkret praksis, som udøves af socialarbejdere over for forskellige klientgrupper i forskellige institutionelle sammenhænge. Socialt arbejde er et fag, der konstant rekonstruerer sig selv. Som et komplekst fænomen kalder socialt arbejde på perspektiver og analyseredskaber fra flere

forskningsfelter og discipliner. Derfor forekommer det os frugtbart at anskue socialt arbejde samtidigt som institutionel interaktion og et felt karakteriseret ved overlappende processer: implementering af politik, indsatsers organisering, medarbejdernes anvendelse af professionelle rådgivnings- og vejledningsmetoder samt klienternes medskabelse af praksis.

Vores valg af teoretisk grundlag tager afsæt i denne forståelse af socialt arbejde, hvor faglighed ses i samspil med andre determinanter for praksis. Derfor er det teoretiske grundlag baseret på flere perspektiver, der kan berige og udfordre hinanden. Et enkeltstående perspektiv vil ikke i tilstrækkelig grad kunne indfange kompleksiteten i socialt arbejde.

Teoretisk konstruktion til at analysere faglighed i praksis bestående af fire perspektiver

De fire perspektiver supplerer hinanden og yder hver for sig og i kombination et bidrag til, hvordan fagligheden i socialt arbejde formes i et spændingsfelt, hvor såvel strukturelle determinanter som handlingsfrirum gør sig gældende. Gennem et konkret forskningsprojekt (jf. kapitel 4) er vores hensigt empirisk og teoretisk at belyse, hvordan faglighed er med til at konstituere praksis. På grund af genstandsfeltets kompleksitet er det vigtigt, men også vanskeligt, at analyserne informeres af perspektiver og metoder fra flere forskellige teoretiske traditioner. Som generelt i samfundsvidenskaberne er traditionerne ikke entydige,

men indeholder forskelle og modsætninger. Som det fremgår af de følgende afsnit (3.2-3.5), hvor vi præsenterer vores udlægning af de fire perspektiver, har vi i hvert tilfælde konkret valgt et »perspektiv inden for perspektivet«, dvs. afgrænset de problemstillinger, som vi retter opmærksomheden mod.

3.2 Implementering

Implementeringsbegrebet henviser i politologien til iværksættelse og gennemførelse af politiske intentioner, idet disse ikke realiseres gennem en teknisk og automatisk proces. Udførelse af lovgivning og politiske beslutninger er lige så vel politik som lovgivningens forberedelse og vedtagelse (Winter 1994 og 2002).

Interessen for implementering er bl.a. blevet til i kølvandet på velfærdsstatslige reformprogrammer, som har sigtet på at reformere samfundet gennem det offentlige virksomhed (Krogstrup 2003). Implementeringsperspektivet står således centralt i diskussioner om social- og arbejdsmarkedspolitiske tiltag og om socialt arbejde, og det retter sig både mod legitimitets- og effektivitetshensyn (Winter 1994 og 2002). Disse hensyn søges tilgodeset gennem eksempelvis revision og evaluering af praksis og mere overordnet i form af en begrebsmæssig og teoretisk interesse for, hvilke forhold der øver indflydelse på, om virkeliggørelse af politik fremmes eller hindres. Vi finder det derfor vigtigt at se praksis i socialt arbejde i lyset af politiske intentioner og lovgivning.

Et klassisk perspektiv i implementeringsforskningen er centreret om den parlamentariske styringskæde og har som udgangspunkt sammenhængen mellem politisk intention, beslutning og virkeliggørelse (Mazmanian & Sabatier 1981). »Top-down«-perspektivet kan siges at være velbegrundet ud fra såvel demokrati- som effektivitetsbetragtninger. Det er imidlertid oplagt, at der er mange vetopunkter i forbindelse med udførelse af politiske beslutninger, og der foregår en række spil omkring disse, hvor der kan ageres på vidt forskellig måde (Bardach & Kagan 1982, Kagan 1994). Mere komplekse modeller sætter spørgsmålstejn ved lineariteten, og i kraft af et »bottom-up«-perspektiv på implementeringsprocessen er de yderste led i implementeringskæden og forholdene specielt omkring frontlinjen kommet i fokus, særlig med begrebet »street-level bureaucracy« (Lipsky 1980).

Det er ikke mindst Lipsky, som repræsenterer det for os centrale implementerings-teoretiske perspektiv. Han definerer frontlinjebureaukrationerne som et offentligt service-apparat, som beskæftiger et betydeligt antal frontlinjemedarbejdere med direkte kontakt til borgere, og som sidder inde med et væsentligt element af skøn i udøvelsen af sit arbejde. Det offentliges politik bliver ikke primært til i de lovgivende forsamlinger eller de administrative toplag, men derimod i borgernes daglige møder med frontlinjemedarbejdere i deres underkastelse under eller modstand herimod. Sat på spidsen har lovgivningen ingen eksistens, før den er afleveret til borgerne.

Ifølge Lipsky gør fælles adfærdstræk sig gældende hos frontlinjemedarbejdere på tværs af personalekategorier i forskellige apparater. Der er i almindelighed en kløft mellem på den ene side lovgivningens krav, organisation og ledelse og på den anden side de professionelle frontlinjemedarbejders begrænsninger, ressourcer og muligheder for at løse opgaverne. Det giver frontlinjemedarbejderne en følelse af utilstrækkelighed, som de reagerer på med en række forbavsende ensartede afværgemekanismer, hvortil hører stigmatisering, rationering, rutinisering, creaming, styring af klienter og overvæltning til andre. Selve arbejdets karakter hindrer, at frontlinjemedarbejdere kan komme blot i nærheden af et ideal for deres job på grund af store sagsbunker, inadækvate ressourcer, usikre metoder og uforudsigelighed omkring klienterne. I bedste fald kan der udvikles velvillige måder, hvorpå frontlinjemedarbejdere kan behandle et stort antal klienter retfærdigt, passende og succesfyldt. I værste fald bliver det til favorisering, stereotyp behandling og rutinisering.

Særligt teoriens perspektiv på relationen mellem system og klienter er centralt. Frontlinjebureaukrationerne formidler ydelser, som er væsentlige for klienterne, og som de typisk ikke har mulighed for at opnå andre steder. Der vil således være tendenser til mangel på responsivitet over for klienters behov. Ufrivillige klienter kan ikke undgå eller trække sig tilbage fra kontakten med frontlinjemedarbejderne. I et instrumentelt møde gælder det, at mål opvejet mod omkostningerne ved at nå målet giver et vidt spillerum for forhandling. Det synes imidlertid at være en begrænsning hos vejledere og sagsbehandlere, at de ikke erkender og viser klienten, hvilket forhandlingsspillerum der foreligger i en given situation (Jakobsen 2003, Olesen 2003a).

Det kan synes, som om de manifesterede funktioner fuldstændig og nærmest pr. definition overskygges af de latente, endvidere som om intentionerne med interventionen aldrig indfries, og endelig som om en professionel implementering ikke kan forekomme. Den bedste mulighed for at forbedre frontlinjemedarbejderes arbejdsbetingelser og kvaliteten af deres virksomhed ligger ifølge Lipsky i at støtte dem i at fastholde høje standarder for deres ydelser og service. Der er således ikke blot en dekonstruerende kritisk, men tillige en knap så påagt konstruktiv side af Lipskys teori. Frontlinjebureaukraternes arbejde forudsætter, at offentligt ansatte i interaktion med borgere bestemmer art og omfang af den indsats, der skal ydes. Bureausratiets begrænsninger i så henseende henleder opmærksomheden på det forhold, at frontlinjemedarbejdere bør være (mere) professionelle. Professionelles uddannelse, relativt altruistiske adfærd, høje standarder og selvovervågning kan eventuelt erstatte, hvad samfundet ikke kan diktere.

Hvis frontlinjemedarbejdere ikke kan begrænses i deres daglige funktion, må selvovervågning nødvendigvis træde i stedet for bureaukratiske kontrolmekanismer (jf. også Rothstein 1994). Denne professionsstrategi er imidlertid problematisk, fordi professionelle ifølge Lipsky kun er ansvarlige over for ligemænd. De arbejder i isolation, og den mest magtfulde faktor i deres socialisering viser sig at være deres arbejdssituation og ikke deres professionelle baggrund. Lipsky udelukker ikke, at det er muligt at »holde nye professionelle nye«, men betingelserne for at opnå dette er vanskelige at indfri. De drejer sig fx om økonomisk at prioritere den menneskelige side af virksomheden, men også frontlinjemedarbejdernes karrieremuligheder. Endvidere drejer det sig fx om revision, supervision og evaluering.

Lipsky har fokus på fællestræk i vidt forskellige frontlinjemedarbejderes praksis. Det er for os at se oplagt, at sådanne fællestræk fremkommer, men vi finder det vigtigt at være opmærksom på kompleksiteten og variationen i praksis. Med hensyn til vores forskningsinteresse i professionelt socialt arbejde finder vi især to træk vigtige i Lipskys perspektiv på frontlinjevirkomhed. Dels er opmærksomheden stor over for flertydigheden i den interaktion, der foregår i frontlinjen. Den kan udvikle sig til såvel kampe som underkastelse. Dels omfatter analyserne såvel kritik som overvejelser vedrørende reform og rekonstruktion

af offentlig service. Det vil sige, at analyserne ikke alene er orienteret mod at opbygge en kritisk bevidsthed. De nærmer sig også forandringens mulighed.

Et interessant bidrag til diskussionen om frontlinjens rolle ved implementering af politiske intentioner kan endvidere findes hos Rothstein (1994) og Eriksen (2001). Rothstein bruger metaforen »demokratiets sorte hul«, som bl.a. Carstens (1998) har taget til sig i forbindelse med analyser af aktiveringssamtaler, og som henviser til frontlinjens manglende styrbarhed i offentlig servicevirksomhed. Rothstein synes at forestille sig problemet omgået først og fremmest ved i videst muligt omfang at undgå skønsbaserede ydelser. Ved rettig-hedsbaserede ydelser antages styring at kunne slå mere eller mindre uhindret igennem i praksis. Eriksen synes i højere grad at acceptere og anerkende omfanget og betydningen af frontlinjevirkosomhed baseret på professioners vidtstrakte skøn som en integreret del af et højtudviklet velfærdssamfund. Problemet med et »sort hul« skal derfor ifølge ham tackles mere direkte. Da man ikke kan forlade sig alene på bureaukratiet eller på professionernes ekspertise og etik, bliver løsningen i hans perspektiv at institutionalisere deliberative procedurer (forhandling bl.a. gennem dialog inden for rammerne af regulerede procedurer) ikke bare i lovforberedelse, men også i forvaltning herunder i relationerne mellem de relevante aktører i frontlinjen. Vi finder Eriksens perspektiv interessant, fordi det kan bidrage til at se en muligt konstruktiv rolle for professionel virksomhed.

Implementeringsperspektivet lægger op til en række forskningsspørgsmål vedrørende faglighed i praksis. På baggrund af den beskæftigelsespolitiske drejning i social- og arbejdsmarkedspolitikken, som kommer til udtryk gennem reformerne i 1990'erne (Torfing 2004) og i strategien Flere i arbejde (Beskæftigelsesministeriet 2002) er det væsentligt at analysere følgende problemstillinger: Hvilken sammenhæng er der mellem de politiske intentioner og de frontlinjeaktiviteter, der finder sted? Der er udbredte afværgemekanismer og negative konsekvenser af frontlinjemedarbejdernes arbejdssituation, men vi retter blikket mod, hvor der gives plads til individet i form af medinddragelse, udvises hensyn til legalitet, og hvor professionelle principper og metoder spiller en selvstændig rolle i praksis. Endvidere stiller vi spørgsmålet, hvilke krav en eventuelt ændret frontlinjevirkosomhed stiller til aktørernes kompetencer.

3.3 Institution

Institutionsbegrebet refererer i sociologien til sociale relationer, der gentages over tid i henhold til formelle eller uformelle regler og rammer. Tilsvarende refererer organisationsbegrebet til en orden, der forener personers eller enheders adfærd. I vores formulering af et institutionelt forskningsperspektiv på socialt arbejde er begreberne institution og (velfærds)-organisation stort set sammenfaldende. Det drejer sig om, i hvilken udstrækning og hvordan velfærdsorganisationer rammesætter socialt arbejde, men samtidig om, hvordan socialarbejdere handler i institutionelle kontekster.

Vægten i det institutionelle perspektiv kan ligge på strukturelle træk ved organisationen i form af en forenende orden, eller den kan ligge på aktørernes handlinger, som i større eller mindre grad skaber en institutionel orden. Hasenfeld (1983) udgør et eksempel på førstnævnte vægtning og Boden (1994) og Harris (1998) på sidstnævnte.

Hasenfeld (1983) definerer borgerservicerende velfærdsorganisationer ud fra, at deres væsentligste funktion er at opretholde eller forbedre individers velbefindende ved at definere, forme eller forandre deres personlige egenskaber⁶. Deres råstof er mennesker. Som andre bureaukratier er velfærdsorganisationer »konstruerede, målrettede sociale enheder, der importerer ressourcer fra deres omverden med henblik på at frembringe et specificeret sæt af produkter og opretholde sig selv«. Som borgerservicerende har velfærdsorganisationer imidlertid også en række specielle kendetegn, hvoriblandt kan fremhæves vage og flertydige mål, usikre teknologier, kerneaktiviteter bestående af relationer, hvor frontlinjemedarbejdernes position og grænsezonerolle er specielt betydningsfuld, samt fravær af pålidelige og gyldige målemetoder og deraf følgende modstandsdygtighed over for forandring og fornyelse.

Det institutionelle perspektiv på socialt arbejde skærper opmærksomheden omkring det forhold, at velfærdsorganisationer kan have særlig problematiske træk på mikroniveau i den ansigt til ansigt-interaktion, som typisk er central i deres virksomhed. Det hænger sammen med, at tillid til personlig kontakt står i et modsætningsforhold til de bureaukratiske principper, som er styrende for borgerservicerende organisationer. Ansigt til ansigt-inter-

⁶ Der er således mange lighedstræk mellem Hasenfelds teori om borgerservicerende organisationer og Lipskys teori om street-level bureaucracy (jf. afsnit 3.2).

aktion opmuntrer ifølge Hasenfeld til partikularisme, følelsesmæssigt engagement, uklare relationer og skønsudøvelse, mens de bureaukratiske principper består i universalisme, neutralitet, specifikke opgaver og tydeligt regelgrundlag. Resultatet kan bl.a. være modstridende rolleforventninger og fejlslagen kontakt.

Hasenfelds teori om borgerservicerende organisationer indfanger såvel de modsætningsfyldte træk, disse kan have, som den mulige skepsis, man kan nære over for socialt arbejde særlig på individniveau og ikke mindst i forhold til svage grupper af medborgere. Trods iboende intentioner om støtte og hjælp er borgerne blot »råstof« for et mere eller mindre anonymt maskineri. De bliver formet gennem den administrative behandling og får tildelt en »offentlig identitet«, hvor der ikke er megen plads til den enkeltes særtræk og medskabelse.

Hydén (2001) taler i den forbindelse om »administrativ identitet«, hvorved signaleres, at en reflektiv og interaktionel tilgang til identitetsdannelse reduceres til institutionelt foreliggende kategorier, som de kommer til syne i administrative rutiner. Hvis andre aspekter spiller ind, så har den institutionelle tilgang umiddelbart ikke blik for det. Det kan eksempelvis dreje sig om en professionel bevidsthed om disse mekanismer hos socialarbejdere, eller der kunne være tale om rettigheder ifølge lovgivningen, der kræves og opnås respekteret, samt borgeres erfaringer med at være i kontakt med myndigheder (jf. Hetzler 1994).

Det institutionelle perspektiv i Hasenfelds version tildeler således i udgangspunktet ikke professionelt socialt arbejde frihedsgrader og spillerum. I sine senere arbejder åbner Hasenfeld dog op for en mere varieret forståelse af, hvad det er, der sker i de borgerservicerende velfærdsorganisationer. Hasenfeld & Weaver (1996) peger på, at der kan lokaliseres forskellige måder, hvorpå klienterne håndteres i socialt arbejde. Den ene yderlighed er, at håndteringen er præget af bureaukratisk rationalitet, hvor afgørelser legitimeres med fokus på regler, procedurer, præcision og effektivitet. Den anden yderlighed er, at klienterne håndteres med mere eller mindre eksplicit henvisning til socialarbejdernes personlige ideologier, tro, overbevisning og moralske normer. En tredje mulighed er, at håndteringen af klienter tager udgangspunkt i professionel behandling, hvor formålet med at indsamle information er at blive bedre informeret om behov og prognose for klienten. Den

sidstnævnte tilgang anerkender klientens særkende og argumenterer fakta med professionel vurdering. Betoningen af socialarbejderne som professionelle understøttes af en artikel fra 2000, hvor Hasenfeld understreger, at det er nødvendigt for socialt arbejde på beskæftigelsesområdet, at det tager udgangspunkt i, at klienterne tilskrives høj moralsk værdi, at håndteringen af klienterne skræddersys til de specifikke behov og karakteristika, som den enkelte klient har, og at relationen mellem socialarbejder og klient er baseret på gensidig tillid (Hasenfeld 2000). Han peger samtidig på, at hvis man standardiserer indsatsen og insisterer på en enøjet »work first«-strategi (selvforsørgelse og hurtigste vej til arbejdsmarkedet), så risikerer man at ignorere den store forskellighed, der er blandt klienter.

En anden modforestilling til mekanistisk institutionel forståelse kan findes hos Harris (1998), som beskriver organisering og ledelsesforhold i engelsk socialt arbejde efter administrative reformer i slutningen 1960'erne. Han peger i et opgør med »radical social work«-traditionen i engelsk socialt arbejde på, at selv om socialarbejdere i offentligt regi kan karakteriseres som »kontor-professionelle«, så er det stærkt misvisende at anlægge en synsvinkel på organiseringen af socialt arbejde, som er hentet fra det tidlige industrikapitalistiske kommandosystem. Bureaukrati kan også åbne for en udvikling og øget rækkevidde af professionelt arbejde. Velfærdsstatens lovgivningsmæssige, finansielle og organisatoriske basis er en ganske anden end det industrielle systems. Her kan professionelt socialt arbejde og dets kontrol over eget arbejdsområde konsolideres (Harris 1998). I en senere fremstilling har Harris særlig beskæftiget sig med fremtrængen af managementterminologi og -tankegang i organisering og ledelse af socialt arbejde (Harris 2003). Vi finder det med udgangspunkt heri vigtigt at fremhæve betydningen af variationer mellem forskellige institutionelle felter samt mulige ændringer over tid i samme felt.

Vi opfatter institutionelle rationaler som værende af stor betydning for, men ikke som entydigt definerende af praksis i socialt arbejde. Samtidig med, at velfærdsorganisationer tilbyder og fastholder bestemte rationaler, er de også instrumenter for implementering og således udefra bestemt, ligesom de i en vis udstrækning kan fastholdes på opgaven (jf. afsnit 3.2). Endvidere skal velfærdsorganisationer hele tiden vedligeholdes og reformuleres indefra gennem aktørernes praksis. Ud fra denne synsvinkel kan organisationer beskrives på grundlag af lokale aktørers interaktion og handlinger, hvorigennem der skabes beslutnings-

kontekster og varige træk, som tilsammen udgør organisationen (Boden 1994). Ifølge Boden udspilles organisationers rationalitet således i en lokal logik. Samfundsvidenskaberne har imidlertid været ensidigt optaget af de forudgående handlingsbetingelser og ofte taget udgangspunkt heri frem for i empiriske iagttagelser og indsigter. Struktur er således blevet givet forrang frem for handling gennem forestillingen om analytiske niveauer som strukturer, der antages at forme menneskelige aktørers handlinger detaljeret. Handling er derved blevet »usynlig i strukturens skygge«. Vi finder det væsentligt også at belyse aktørernes handlinger samt variationer i disse.

Spørgsmålet om det institutionelle perspektiv i relation til forskning i socialt arbejde hænger altså sammen med struktur-aktør-debatten (jf. afsnit 2.2). Det vi tager med os fra modstillingen af et strukturelt henholdsvis et handlingsorienteret perspektiv på socialt arbejde i velfærdsorganisationer er hele spørgsmålet om, hvorvidt, i hvilken udstrækning og hvordan en given praksis i socialt arbejde er influeret af institutionelle rationaler sammenholdt med den rolle professionelle begreber, overvejelser og skøn spiller.

Det er derfor en central forskningsinteresse at belyse institutionelle logikkers gennemslag i forhold til professionelt socialt arbejde. Det er i forlængelse heraf væsentligt at se på, hvilke grænser der sættes og hvordan mellem handlinger, der falder inden for, og handlinger, der falder uden for det institutionelt acceptable. Vi finder det endelig også interessant at få variationer i disse logikkers gennemslag frem. Overordnet leder dette frem til forskningsspørgsmål som, gennem hvilke aktivitetstyper og gennem hvilken italesættelse institutionelle logikker vedligeholdes henholdsvis reformuleres, og i hvilken udstrækning dette strider mod henholdsvis er foreneligt med professionelt socialt arbejde.

3.4 Profession

Professionsbegrebet henviser i sociologien traditionelt til en gruppe, der i kraft af et systematiseret vidensgrundlag eller i kraft af ekspertise opnår monopol på bestemte samfundsmæssige positioner og en vis autonomi i udøvelsen af bestemte funktioner. Professionerne har samfundsmæssigt autoriseret ekspertise, status og funktion. Vidensfonden må i det væsentlige være eksplicit, og adgang til positioner forudsætter formaliseret uddannelse typisk på videregående niveau. Derudover kan adgang til professionen være reguleret på

andre måder, ligesom der kan ske udelukkelse af personer, der ikke følger professionsnormer eller etiske standarder.

Professionerne ses traditionelt som groet frem i takt med en tiltagende funktionel differentiering i samfundet, og de traditionelle professioner som medicin og jura tages mere eller mindre for givne. Inden for dette perspektiv ses fx typisk på, hvilken rolle professioner spiller inden for den eksisterende samfundsmæssige orden (MacDonald 1995), mens nyere perspektiver på professioner snarere stiller spørgsmålet om, hvordan professioner håndterer at overtale samfundet til at tildele dem særlige roller og en privilegeret position. I dette perspektiv er der tale om en snæver sammenhæng mellem professionernes rolle og statens udvikling. Professionerne kan ses som sådanne i kraft af, at de direkte eller indirekte er udnævnt til at være det af staten (MacDonald 1995).

Væksten i professionernes antal, og tendensen til at ekspertise ikke blot udskilles på akademisk niveau, men tiltagende også på mellemniveauer og i forbindelse med relativt korte uddannelser, synes også at være forbundet med statens udvikling. Karakteristisk for denne udvikling er, at antallet af faggrupper ansat i det offentlige er vokset. Derfor kæmper flere faggrupper, der ikke har en anerkendt professionsstatus, for at opnå en sådan, og samtidig bliver de gamle professioner med anerkendt status udfordret i disse år. Den samfundsmæssige udvikling – moderniseringsprocesser og individualisering – påvirker de etablerede professioners monopolstatus som noget naturgivet, og der stilles stigende krav til deres evne til samfundsmæssigt at forhandle deres mandat for at opretholde deres status. Samtidig arbejder de nytilkomne professioner aktivt for at stabilisere deres mandat – en proces, som imidlertid præges af de samme modsætninger som det etablerede professionsfelt.

Ud fra den traditionelle professionsforståelse giver det ikke mening at forske i »semi«-professioner som socialarbejdere ud fra et professionsperspektiv. Den nyere professionsforskning sætter imidlertid spørgsmålstegn ved flere selvfølgheder i den klassiske professionssociologiske tænkning. Dermed er det blevet tilladeligt at beskæftige sig med professionsforskningen inden for grupper som sygeplejere, lærere, pædagoger og socialrådgivere (bl.a. Jørgensen 1996, Dahl 2000, Weicher og Laursen 2003, Olesen 2004). Professionernes status betragtes ikke længere som noget, som man kan skabe én gang for

alle. Professionernes opståen, deres berettigelse og rolle i samfundet foregår i tæt samspil med samfundsudviklingen og er foranderlig. Forestillingen om professionernes særlige vidensgrundlag byggende på »objektiv« videnskabelig viden er blevet diskutabel, og deres viden og autoritet er i højere grad blevet relativ. Det er blevet påpeget, at der ikke længere findes en apriorisk disciplinfaglighed, der kan begrunde professioner, eller som professionel identitet kan bygges omkring (Gibbons et al. 1994). Dertil kommer en øget opmærksomhed om professionernes personlige kompetencer – et aspekt, som især bliver diskuteret i forbindelse med professionsgrupper, som arbejder med mennesker (Weicher og Laursen 2003).

Profession er derfor et væsentligt perspektiv på forskning i faglighed i socialt arbejde set i lyset af den samfundsmæssige udvikling, som har medført en professionalisering af hjælpe-, omsorgs- og behandlingsarbejdet, som i stigende grad foretages af eksperter, dvs. særligt uddannede grupper som socialarbejdere (Abbott 1992, Weicher og Laursen 2003). Professionsforskning er et stort område, som omfatter forskellige teoretiske (videnssociologiske) og metodologiske tilgange både internationalt set og i en dansk kontekst (Hjort 2004)⁷. Professionsperspektivet lægger vægt på flere væsentlige aspekter, som dels antages formet gennem et fagligt uddannelsesforløb, dels gennem udøvelse af en konkret arbejdspraksis i et givet fagligt miljø. Disse to kilder til professionel aktivitet adskilles i nogle sammenhænge fra hinanden (fx forskning i overgang fra uddannelse til erhvervspraksis, bl.a. DPU og RUC), men vi finder det ikke centralt i et projekt, hvor formålet er at beskrive faglighed i socialt arbejde. Socialt arbejde udøves af medarbejdere med forskellig uddannelsesmæssig baggrund, dvs. ikke alene socialarbejdere med én bestemt faguddannelse som fx socialrådgiver (selv om socialt arbejde traditionelt har været knyttet til socialrådgiverfaget). Dermed opfatter vi vidensgrundlaget som noget komplekst og mangfoldigt (jf. også indkredsningen af socialt arbejde som forskningsgenstand samt faglighed i socialt arbejde i afsnit 2.2), som også rummer erfaringer, mange former for praktiske færdigheder osv. (bl.a. Weicher og Laursen 2003, Olesen 2004), hvilket også er blevet fremhævet inden for sygeplejeforskningen og omsorgsforskningen (bl.a. Jørgensen 1996, Dahl 2000).

⁷ Der findes bl.a. et dansk forskningsnetværk i professions- og professionsuddannelsesforskning, som er et samarbejde mellem AU, SDU, RUC, DPU og KU.

Vi tager udgangspunkt i moderne professionsopfattelser (Brante 1989, Bourdieu og Wacquant 1992), fordi de åbner for muligheder for at udforske faglighed som noget flertydigt og dynamisk. Det er en central antagelse i projektet, at socialt arbejde som professionel aktivitet er kendetegnet ved stor kompleksitet (jf. afsnit 2.2), og at det derfor ikke kan beskrives som et velafgrænset, entydigt fænomen. Faglighed i socialt arbejde antages derfor ikke at være en given størrelse med et entydigt teoretisk og metodisk grundlag; den produceres i praksis, og den varierer fra kontekst til kontekst og over tid (Payne 2001, Fook 2002). Gennem inspiration fra den nyere professionsforskning vil vi analysere betydningen af nye former for organisering af det faglige virke i socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet, formet af bl.a. følgende tendenser: samarbejde mellem forskellige aktører (socialarbejdere og andre), udviskning af faglige og uddannelsesmæssige grænser (mellem socialarbejdere og andre), nye organisatoriske og institutionelle kontekster (offentlig og privat), samt hvordan klienterne påvirker de professionelles ydelse. Dermed bevæger vi os fra den klassiske professionssociologiske tilgang (Abbott 1988, MacDonald 1995) til en tilgang, som ikke alene fokuserer på faggrupperes særkarakteristika, ekspertise og autonomi, men som også sætter fokus på den funktion og de arbejdsopgaver, man er ansat til at varetage inden for et givent arbejdsområde, samt på, hvordan disse opgaver anskues og udføres på baggrund af forskellige forståelser af, hvad opgaverne går ud på.

En central forskningsinteresse i forhold til praksis i socialt arbejde ud fra et professionsperspektiv er, om den faglighed, der kommer til syne, kan ses og forstås som i større eller mindre grad bestemt af – eller eventuelt reformuleret ud fra – specifikke professionsforståelser med tilhørende viden, rolleforståelser og arbejdsmetoder. Findes der en eller eventuelt flere professionelle genrer med relation til socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet, som er med til at informere praksis på feltet? Der kan både være tale om forekomst af spor af en almen professionel genre i socialt arbejde (jf. fx diskussionen om »doktriner« i socialt arbejde, bl.a. Egelund 2001), og der kan være tale om en mere specifik genre knyttet til socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet.

Professionsperspektivet er også relevant med hensyn til at betragte udviklingstendenser inden for socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet. Den »rent« professionelle adfærd indebærer, at socialarbejdere først og fremmest skal være loyale mod hensynet til deres klienter

– loyaliteten mod klienterne er kernen i professionerne. Dette kan være under pres i de moderne organisationer, som forudsætter fleksibilitet og omstillingsparathed hos medarbejdere og loyalitet rettet mod organisationen, og hvor de professionelle opgaver er under konstant forandring (bl.a. Andersen 2004). Det er et aktuelt spørgsmål, i hvor høj grad de professionelle har handlingsfrirum og muligheder for at påvirke de rammer, som organisationen sætter. Det er endvidere af interesse, i hvilket omfang socialarbejdere er interesseret i – eller i stand til – at gennemføre »et professionelt projekt« (jf. Larsson 1977), dvs. at stræbe efter vidensbaseret praksis, respekt, tillid og social anerkendelse, men også påvirke den sociale orden, normerne og værdierne (jf. også afsnit 3.2).

Et yderligere og særligt aktuelt aspekt er konsekvenserne af omstruktureringer for de professioner, som har understøttet den offentlige sektor med deres professionelle identitet og måden at udføre arbejdet på (Sehested 1996 og 2001, Steensen 2003). Ifølge Steensen (2003) synes to modsatrettede tendenser at træde frem. På den ene side findes en professionaliseringstankegang, dvs. deregulering og målstyring kræver autonome professionelle aktører i de omstrukturerede institutioner med øget ansvar, jobtilfredshed og udfordrende arbejdsbetingelser. Men på den anden side kan der ses tegn på en proletariserings-tendens – omstrukturering medfører tab af autonomi og autoritet for de professionelle, hvilket medfører ringere arbejdsbetingelser og utilfredshed. Den sidstnævnte tendens i retning mod deprofessionalisering i socialt arbejde er blevet fremhævet bl.a. af Clarke (1996), Howe (1996) og Fook (2004).

3.5 Medborgerskab

Set i et historisk perspektiv har mødet mellem stat og borger bevæget sig fra en relation mellem øvrighed og undersåt over en relation mellem embedsmand (bureaukrati) og borgeren som universel klient til en refleksiv relation mellem et system til serviceleverance og borgeren som individuel bruger (bl.a. Hetzler 1994, Rothstein 1994). Denne udvikling kan betragtes som en udvikling i medborgerskab. Begrebet socialt medborgerskab blev udviklet af Marshall (1950 og 2003) som en udvidelse af økonomiske og politiske rettigheder med henblik på at analysere sociale rettigheder og velfærd. For Marshall er

rettighederne en tilstand – en status – snarere end en proces, men denne opfattelse er senere blevet kritiseret for at være for statisk og unuanceret.

Udviklingen i samfundet både i økonomisk og ideologisk henseende vil påvirke relationen mellem det offentlige og den enkelte, dvs. medborgerskabet. For at kunne udforske medborgerskab i forskellige samfundsmæssige kontekster har bl.a. Butcher og Mullard (1993, her citeret efter Gynnerstedt 2001) introduceret fire diskurser om medborgerskab, nemlig den offentlige medborger, den uafhængige medborger, den kommunitære (pligt-opfyldende) medborger og den berettigede medborger, hvilket illustrerer udviklingen og kompleksiteten i opfattelsen af medborgerskabet sammenlignet med Marshalls tredeling mellem økonomisk, politisk og socialt medborgerskab. Mullard har senere (Mullard og Lee 1997) tilføjet kategorien konsumentmedborger med den begrundelse, at medborgerskabet skal være forankret i hverdagslivet og afspejle forandringer i menneskernes forventninger over tid. Derfor er det nødvendigt at genskabe og omdefinere begrebet.

På overordnet niveau er medborgerskabet afhængigt af det samfund, som borgerne lever i. Borgernes *formelle* rettigheder er defineret i lovgivningen, og for eksempel er brugerinddragelse gennem de seneste årtier blevet fremhævet som politisk intention i Danmark. Medinddragelse og retssikkerhed har fået et konkret gennemslag i såvel den forvaltningsretlige lovgivning som i lovgivningen på social- og arbejdsmarkedspolitiske enkeltområder. Retsudviklingen kan bl.a. karakteriseres som styrkelse af et forhandlings- eller dialogprincip (Ketscher 1998 og 2002). Men det *reelle* indhold i medborgerskabet formes på den ene side af, hvordan de enkelte borgere (de berørte klienter) benytter deres rettigheder, og på den anden side af, hvordan velfærdssystemets repræsentanter behandler borgere, og hvilke muligheder og forudsætninger disse har for arbejdet. Klienternes stilling afhænger således af, hvordan medborgerskab er udformet og fungerer i praksis. En ny dansk undersøgelse peger bl.a. på, at der er en diskrepans mellem sagsbehandlernes og borgernes opfattelse af medvirken i sagsbehandling i sociale sager (Socialministeriet 2004, Uggerhøj og Nielsen 2004).

Magtudredningen i Danmark tegner et generelt billede af en stærk, kompetent og handledygtig befolkning i et samfund præget af en relativ høj grad af økonomisk lighed og med ringe skel mellem folk og elite. Disse forhold forbindes historisk med folkelige

bevægelsers rolle og en universel, omfordelende velfærdsstat (Togeby m.fl. 2003). Der er imidlertid betydelige skel mellem det stærke og kompetente flertal og de svageste grupper, hvis situation i sin yderste konsekvens er kendetegnet ved afmagts tavshed eller en tavs afmagt (Togeby m.fl. 2003, jf. også Järvinen, Larsen og Mortensen 2002). For majoriteten synes staten at have udviklet sig fra en myndighedsstat til en håndterlig hverdagsstat, men for de svageste grupper synes der i forholdet mellem system og klient at være dannet en scene for udfoldelse af mikromagt.

Generelt har diskussionen om den nordiske velfærdsstats fremtid i høj grad handlet om, hvorvidt de universalistiske principper for socialpolitik er tilsidesat til fordel for principper, som fører til en slags residualmodel, som alene retter sig mod marginaliserede grupper. Indtil videre er der begrænset empirisk belæg for en sådan udvikling, men der kan spores tendenser hertil på forskellige områder inden for det sociale felt med negative konsekvenser for de mest udsatte grupper (Julkunen & Harder 2004). Torfing (2004) opfatter udviklingen som et dybereliggende sporskifte fra en national velfærdsstatslig tænkning til et globalt vidensøkonomisk inspireret aktiveringsparadigme, som stiller øgede krav til den enkelte om medvirken til den social- og arbejdsmarkedspolitiske problemløsning. Uanset fortolkningen af udviklingen er spørgsmålet om medborgerskabets reelle indhold og eventuelle problematiske træk ved ændringer deri væsentligt at belyse.

Klientbegreb og medborgerskab er under omdefinition og diskussion i disse år. Rets-sikkerhed, herunder borgerens ret til medvirken i egen sag, udbygges (jf. Retssikkerhedslovens §4). Forvaltningsretlige principper og retssikkerhedsgarantier opfattes som regel som skridt i en fortsat forbedring af det offentliges virke, men der kan også argumenteres for, at de kan tage sig ud som idealtilstande uden betydning for klienterne. Som nævnt viser Socialministeriets undersøgelse (2004) af retssikkerhedslovens §4 netop en række problemer med hensyn til sikring af borgerinddragelse og retssikkerhed i behandling af sociale sager. Parallelt med generelle retningslinjer for borgerinddragelse har der i de senere år været bestræbelser på at systematisere sagsbehandlingen gennem indførelse af særlige metoder og procedurer på forskellige sagsområder (fx funktionsevne metode, arbejdsevne metode og visitationsværktøjer). Intentionen har været at skabe grundlag for en mere ensartet og gennemskuelig praksis, herunder »obligatorisk« inddragelse af klienten, men resul-

tatet kan lige så vel være en mekanistisk og ureflekteret praksis med øget vægt på formaliteter i stedet for dialog med klienten (Egelund 2001, Carstens 2002, Olesen 2003a).

Forskningsmæssigt er der bl.a. blevet peget på paradoksale og magtpåliggende tendenser til »borgerens kontraktliggørelse« (Andersen 2003 og 2004) og til individualisering og udvikling af »liberale styringsstrategier« (Villadsen 2004), som alt andet lige på forskellig måde indskrænker borgernes rettigheder. Samtidig er der også peget på tendenser til individualisering som øget samfundsmæssig refleksivitet, hvor individets spillerum udvides, og det offentlige politik i højere grad tilpasses (»skræddersys«) til den enkelte (Beck et al. 1994, Olesen 2003a). En betydelig del af forskning i socialt arbejde har henledt opmærksomheden på, hvordan kategorisering og processering af klienterne i velfærdsinstitutioner indeholder en fare for, at borgernes rettigheder tilsidesættes og problemidentiteter skabes eller forstærkes, fordi klienternes problemer bliver defineret ud fra forudbestemte behandlingsmuligheder og standarddagtige løsningsmodeller (bl.a. Koch 1991, Mäntysaari 1991, Skau 1992, Faureholm 1996, Kullberg 1994, Høilund 1997 og 2000, Järvinen og Mik-Meyer 2003). Der sker klientisering i stedet for hjælp.

Et interessant og forskningsmæssigt udfordrende aspekt er, hvordan forskellige tilgange til forskning i socialt arbejde forholder sig til klientiseringsfænomenet. I en del af institutionel teori negligeres brugernes medkonstruktion af indsatsen – eller tilgangen indeholder en negativ medkonstruktion i form af, at sagsbehandleren ikke kan frigøre sig fra at være repræsentant for systemet, og dermed bliver klientens problem udelukkende fortolket ud fra et systemperspektiv (bl.a. Järvinen og Mik-Meyer 2003). Empowerment repræsenterer et modsat perspektiv. Ifølge denne tilgang er et centralt element i sagsbehandlingen aktivt at støtte klienten til at udvikle egne ressourcer og tage ansvar for sin egen situation og derigennem frigøre sig fra behandleren (Faureholm 1996, Kristensen 2004). En uønsket klientgørelse kan netop imødegås ved at udvikle det sociale arbejde på måder, som styrker medborgerskabet.

Vores udgangspunkt er, at klienter med deres »servicesøgning« (Bleiklie 1996) og gennem deres deltagelse i socialt arbejde er med til at frembringe en given praksis og konstituere forskellige grader af handlingsfrihed. Der kan formodes at være betydelig forskel mellem forskellige kategorier af brugere af offentlige systemer og specifikt i socialt arbejde

på arbejdsmarkedsområdet mellem forskellige grupper af arbejdsløse klienter. Forskellige faglige tilgange med hensyn til borgerinddragelse i socialt arbejde forventes at spille sammen med klientsiden på vidt forskellig måde afhængigt af, om der er tale om en undersøgtlignende og resignerende klienttype, eller modsat en klient, der er bevidst om rettigheder og pligter i sit sociale medborgerskab samt har erfaringer med og kompetencer til at håndtere myndighedskontakt (Hetzler 1994). Medborgerskabsperspektivet og forskellige roller i forbindelse med socialt arbejde optræder i tidligere forskning bl.a. som typer af arbejdsløse (Larsen 1998, Caswell, Eskelinen og Hansen 2002, Olesen 2003a). På denne baggrund er det vigtigt at inddrage medborgerskab i analysen af faglighed i socialt arbejde.

Medborgerskabsperspektivets særlige opgave i projektet er at rette blikket mod det forhold, at forskellige medborgerroller eller »offentlige identiteter« (Hetzler 1994) dels stiller fagligheden over for forskellige udfordringer, dels bidrager på forskellig måde til konstruktionen af denne faglighed. Indførelse af nye styrings- og organisationsformer på det sociale område med samtidig vægt på effektivitet og individuelt ansvar er forhold, hvis konsekvenser ikke er blevet analyseret ved hjælp af medborgerskabsbegrebet. Disse tendenser, som på den ene side er rettet mod frontlinjemedarbejdernes handlinger og metoder og på den anden side mod borgernes motiver i relation til et givet felt (fx udviklingen omkring rådighedspligt og aktiveringspligt), gør spørgsmålet om medborgerskabet – brugernes stemme – særlig aktuelt.

3.6 Sammenfattende bemærkninger

Vores kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på socialt arbejde er opbygget over en kombination af fire teoretiske perspektiver: implementering, institution, profession og medborgerskab. Centralt i dette teorivalg står betydningen af den lokale praksis i forhold til eksterne faktorer af forskellig art, som de fire perspektiver hver for sig udpeger som centrale ud fra forskellig teoritradition. Perspektiverne har fællesnævner, der medfører, at de indgår i en vekselvirkning med hinanden i analyserne, ligesom praksis i socialt arbejde empirisk indeholder alle de aspekter, som perspektiverne henviser til.

De fire teoretiske perspektiver er ikke uafhængige af hinanden. Implementering sker bl.a. gennem organisationer og institutioner, der er indlejret i en samfundsmæssig sammen-

hæng, og implementering involverer typisk frontlinjemedarbejderes arbejdsmetoder og professionalitet, ligesom implementering foregriber eksistensen af bestemte målgrupper. Tilsvarende rummer professionsperspektivet en bevidsthed bl.a. om lovgivningsmæssige rammer, den specifikke institutionelle opgave og relateringen af denne til en eller flere konkrete klienter. Endelig udmøntes medborgerskab konkret i relation til en bestemt kontekst med bestemte aktører, hvor den enkelte klient bl.a. orienterer sig mod de tilbud og muligheder, der er på området. Vi finder det frugtbart at anskue frontlinjevirkksomheden som et felt af overlappende processer, jf. bl.a. Bleiklie (1996), som retter blikket mod mødepunktet og forholdet mellem på den ene side frontlinjepersonale og implementeringsproces og på den anden side klienter og deres »servicesøgningsproces«.

Ved at bruge flere teoretiske tilgange til at belyse faglighed i socialt arbejde sætter vi dem i spil med hinanden med en forventning om, at vi derigennem får et mere fyldestgørende, nuanceret og i den forstand reelt billede af vores forskningsgenstand. Vores valg af flere teoretiske perspektiver er begrundet i den kompleksitet, vi mener ligger i det praksisfelt, som vi analyserer. Denne tilgang læner sig dermed op ad en abduktiv forståelse af samspil mellem teori og empiri, dvs. analyserne søger at fortolke empiriske fænomener eller hændelser gennem en dialektisk proces, hvor teoretiske begreber, ideer og forestillinger skal give inspiration til forståelsen af det empiriske materiale, samtidig med at det empiriske materiale til stadighed giver anledning til fortolkninger og forståelser, som udfordrer og stiller krav til det teoretiske perspektiv (Ragin 1994, Danermark m.fl. 1997, jf. »refleksiv fortolkning« hos Alvesson & Sköldbberg 1994). Vi kan muligvis ikke nå den dybde og teoretiske stringens, som det enkelte perspektiv kunne give, men vi argumenterer for, at tilgangen vil kunne bidrage til både et kritisk blik på socialt arbejde og til at udpege udviklingsmuligheder.

4. Arbejdsmarkedsområdet som case – overvejelser om forskningsstrategi og metode

I de foregående kapitler har vi i hovedsagen beskæftiget os med tre temaer. *For det første* har vi peget på, at faglighed som et aspekt af professionelt socialt arbejde ikke er synligt for flere fremtrædende forskningsperspektiver i den danske forskningskontekst.

For det andet har vi formuleret et kritisk-konstruktivt forskningsperspektiv på socialt arbejde, hvor det som centrale elementer er blevet fremhævet, at der er tale om et komplekst felt, hvor aktørerne har et vist handlingsfrirum; at vi ikke ønsker at lægge os fast på en enkeltstående teori; og at vi finder det forskningsmæssigt meningsfuldt at forholde os til rekonstruktion såvel som til kritisk analyse.

For det tredje har vi uddybet vores eget kritisk-konstruktive perspektiv i form af en analyseramme, som kombinerer fire teoretiske perspektiver, som er forbundet med hinanden, og som vi vil lægge til grund i vores analyser. Forbindelsen mellem de fire perspektiver – implementering, institution, profession og medborgerskab – er, at faglighed henter sin legitimitet i bl.a. de politiske intentioner og den lovgivning, der ligger til grund. Dernæst er den rammesat af et institutionelt felt og de velfærdsorganisationer, der udfylder dette. Endvidere er faglighed informeret af og udfoldes gennem professionelle genrer, for hvilke der er et vist handlingsfrirum. Endelig konstitueres faglighed i sidste ende i interaktion med brugere og præges afgørende af disses med- og modspil.

Det er vores opfattelse, at disse forskellige elementer hører med i en samlet forståelse af den rolle og betydning, faglighed har i og for praksis. Vi vil i dette kapitel først belyse, hvorfor vi har valgt arbejdsmarkedsområdet som empirisk felt (afsnit 4.1). Dernæst vil vi skitsere vores overordnede problemstilling (afsnit 4.2) samt vores tilrettelæggelse af analysestrategi, design og metode (afsnit 4.3) i det igangværende forskningsprojekt om faglighed i socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet.

4.1 Hvorfor arbejdsmarkedsområdet?

Ud over det forhold, at vi ved at vælge arbejdsmarkedsområdet kan lægge os i forlængelse af egen tidligere forskning, er der flere grunde til, at det er velbegrunderet at rette fokus mod

arbejdsmarkedsorienteret socialt arbejde. Det er et strategisk vigtigt felt med et betydeligt volumen. Det er et relativt nyt felt, og det er et felt, hvor politisk-administrativ styring gør sig gældende. Det er således ikke et felt, hvor faglig autonomi som udgangspunkt råder uantastet. Et kort historisk tilbageblik viser nogle af disse træk.

Arbejdsmarkedsorienteret socialt arbejde er hverken aktuelt eller historisk en entydigt given størrelse. Én tilgang blev til under 1960'ernes revalideringsarbejde, men gled noget i baggrunden under den efterfølgende lavkonjunkturperiode. En anden tilgang er repræsenteret ved erhvervsvejledning. Andre tilgange blev til under arbejdet med beskæftigelsesprojekter, arbejdstilbud, uddannelsestilbud og aktivering under den langstrakte periode med høj arbejdsløshed fra midten af 1970'erne og frem.

Arbejdsmarkedsreformen i 1994 (Lov nr. 434 af 30/06 1993 med ikrafttræden 1.1.1994) var motiveret af ønsker om at gøre aktiveringsindsatsen fleksibel, behovsorienteret og individuel. Der blev talt om »skræddersyede« aktiveringstilbud gennem individuelle handlingsplaner, som var udtryk for en afbalancering af den enkeltes ønsker og forudsætninger med arbejdsmarkedets behov (Olesen 1999, Damgaard 2003). Handlingsplanarbejdet gav anledning til vejledningsstrategiske overvejelser om arbejdsmarkedsorienteret vejledning i AF-regi (Arbejdsmarkedsstyrelsen 1995), og der blev indhøstet nye vejledningsmetodiske erfaringer i form af forhandling, dialog og »kontrakter« (Olesen 2003a). I kommunerne blev aktivering især sat på dagsordenen ved vedtagelsen af Lov om aktiv socialpolitik i 1997 (Lov nr. 455 af 10/6 1997 med ikrafttræden 1.7.1998), som betød, at aktivering i princippet omfatter samtlige kontanthjælpsmodtagere. Kommunal indsats har den samme principielle målsætning som AF's indsats, men den bygger grundlæggende på en forskellig faglig tradition, nemlig socialt arbejde (bl.a. Eskelinen og Caswell 2003) samtidig med, at arbejdsmarkedsområdet i kommunerne er et ungt og ikke særlig veletableret praksisområde, som har været under konstant forandring ikke mindst på grund af, at området har været politisk højt prioriteret.

Den seneste udvikling repræsenterer mange tendenser. Der er et fortsat højt politisk fokus på det samlede beskæftigelsesområde. Der er kommet betydeligt flere medarbejdere på feltet, og området er over tid udkrystalliseret som speciale i forvaltningerne ofte med selvstændige enheder. Siden 2002 med strategien for *Flere i arbejde* har det været planen at

skabe et enstrenget aktiveringssystem for forsikrede og ikke-forsikrede ledige. Disse tendenser har sat deres præg på grunduddannelser og efteruddannelser samt organiseringen af arbejdet lokalt. AF-systemet blev principielt liberaliseret allerede i 1990, men særlig med 2002-reformen satses på at inddrage andre aktører i beskæftigelsesindsatsen. Gennem disse processer inddrages efterhånden en bred vifte af faggrupper i socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet.

Den nyeste udvikling kendetegnes således af modsætningsfyldte træk i form af eksempelvis prioritering af koordination og sammenlægning samtidig med involvering af flere aktører samt øget metodestyring (indførelse af arbejdsevne metode og visitationsværktøjer og dertil knyttede omfattende efteruddannelse til ansatte). Samtidig sker der en udviskning af faggrænser og involvering af flere faggrupper via nye aktører. Forskningsmæssigt er udviklingen omfattet af flere kritiske analyser (bl.a. Mik-Meyer 1999 og 2004, Andersen 2003, Andersen og Torfing 2004, Larsen 2004). Endvidere har feltet været præget af forsøgsvirksomhed og metodeudviklingsprojekter primært igangsat af Socialministeriet og Beskæftigelsesministeriet (bl.a. Nielsen og Nielsen 2001, Nielsen og Sørensen 2004; jf. også www.arbejdsevne metode.dk og www.ams.dk/visitationsprojekt). Arbejdsevne metodens elementer og principper kan opfattes som værende af vejledende og strukturerende karakter, men kritiseres af nogle for at være udtryk for en tendens til manualisering af socialt arbejde (Egelund 2001, Carstens 2002, Olesen 2003a).

Begrundelserne for at sætte fokus på socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet er på denne baggrund, at dette er underlagt dels generelle tendenser til individualisering og øget samfundsmæssig refleksivitet (Beck et al. 1994), dels en aktiverings- og beskæftigelsespolitisk drejning af social- og arbejdsmarkedspolitikken (Carstens 1998, Damgaard 2003, Torfing 2004). Disse tendenser kan sammen med styringsreformer forventes at påvirke og forme praksis i socialt arbejde yderligere (Beskæftigelsesministeriet 2002, Arbejdsmarkedsstyrelsen: Visitationsprojekt). De ændrede politiske prioriteringer sætter faglighed i arbejdsmarkedsorienteret socialt arbejde under pres. Aktiveringsområdet er et relativt nyt felt for socialarbejdere, og det er af interesse, men stærkt underbelyst, om faglighed og opgaver i aktiveringsarbejdet hænger sammen (Eskelinen og Caswell 2003).

Ud fra disse betragtninger er arbejdsmarkedsområdet et område, der er særlig velegnet til en forskningsmæssig analyse af, hvordan socialt arbejde formes i dynamisk samspil mellem samfundsmæssige forhold og faglige hensyn. Samtidig er det faglige grundlag og de særlige betingelser, hvorunder frontlinjevirkosomhed i offentligt regi foregår, et emne, som har været negligeret i både forskning og offentlig debat om aktivering og dens virkninger, selv om flere nyere undersøgelser peger på store mellemkommunale forskelle (Larsen m.fl. 2001, Beskæftigelsesministeriet 2002, Arendt m.fl. 2004). Udelukkelse af frontlinjens praksis har således gjort sig gældende i analyser af effekter af aktiveringsforanstaltninger (bl.a. Rosholm m.fl. 2002).

Der foreligger en del viden om indsatsers effekter og funktion med de forbehold for måleproblemer, som også denne forskning kendetegnes af, ligesom rammerne for indsatsen må anses for nogenlunde velbelyst (Larsen m.fl. 1996, Bach 1997, Langager 1997, Larsen og Langager 1998, Larsen m.fl. 2001). De frustrationer, indsatsen kan være forbundet med i form af afhængigheden af, hvorvidt der er jobåbninger på arbejdsmarkedet, og i form af arbejdsløshedens negative virkninger i samfundsøkonomien og for den enkelte berørte, udløser af og til skepsis over for, om de aktører, der har ansvar for udførelsen, er de rigtige, og om de bruger de rigtige redskaber og metoder (bl.a. Jensen, Larsen og Rosholm 2002). Herunder sættes som nævnt eventuelt spørgsmålstejn ved, om medarbejdere følger en »privat« praksis snarere end koncentrerer sig om at føre den institutionelle opgave ud i livet, som lovgivning og rammer i øvrigt definerer. Den foreliggende viden om arbejdsmarkedsindsatser er imidlertid overvejende af generaliserende art og ofte baseret på spørgeskema- eller registerdata. En begyndende forskning er fremkommet om indsatsens organisering og om praksis i frontlinjen (Carstens 1998, Ebsen og Guldager 2002, Mik-Meyer 2004), men arbejdets faglige grundlag er hidtil kun sparsomt berørt (Eskelinen og Caswell 2003, Olesen 2003a).

Vi anser spørgsmålet om det faglige grundlag for oversat i forskning og i debatter om den beskæftigelsespolitiske indsats. I metodestyringssammenhæng kan spørgsmålet om det faglige grundlag således forekomme reduceret til et spørgsmål om brug af ensartede, standardiserede metoder. Det institutionelle perspektivs antagelse om, at institutionelle logikker under alle omstændigheder sætter sig igennem, gør spørgsmålet om faglighed til et spørgs-

mål om en illusion eller en doktrin. Noget lignende gælder delvis implementeringsforskningen, hvor den enkelte socialarbejders personlige holdninger og præferencer er blevet fremhævet som forklarende faktorer (Winter 2002, Heinesen m.fl. 2004).

Feltets kompleksitet og flertydighed kommer til udtryk i de faglige dilemmaer i den arbejdsmarkedsorienterede indsats. Der kan være målkonflikter eksempelvis mellem hurtig indsats med henblik på korteste vej til beskæftigelse og forebyggelse af marginalisering gennem opkvalificering. Målkonflikter kan indebære modstridende krav til den faglige indsats, som eksempelvis kan vægte det personligt støttende eller være administrativt orienteret. I visitationen kan betoning af hurtig og tidlig indsats indebære øget risiko for fejlvisiteringer. En modsætning mellem dybde og hurtighed gør sig fx gældende i forhold til eventuel forekomst af andre problemer end arbejdsløshed og i forhold til sondringen mellem kortvarige ledighedsproblemer og risiko for langtidsledighed (Eskelinen og Caswell 2003).

Et andet dilemma kan bestå i oplevede uoverensstemmelser mellem reformintentioner og professionsidealer på den ene side og på den anden side de krav, der er knyttet til de konkrete arbejdsopgaver (Olesen 2003a). Utilstrækkelig viden kan endvidere være et dilemma i forhold til fastholdelse henholdsvis viderevisitering. Eskelinen og Caswell (2003) har således peget på flere faglige udviklingsbehov med hensyn til manglende viden om arbejdsmarkedet og aktiveringsmuligheder og manglende muligheder for at påvirke aktiveringstilbud samt med hensyn til forskelle mellem sagsbehandlerprofiler. Sagsbehandlere kan være såvel innovative og forholde sig aktivt til udvikling af aktiveringstilbud som reaktive og opleve ændringer som værende uden for rækkevidde. I forhold til klienterne kan de være fremtidsorienterede og indstillet på inddragelse og dialog, eller de kan være orienteret mod, hvad der tidligere er hændt, og betone informationsindsamling, »diagnose«, afgørelse og visitering.

4.2 Problemformulering i det konkrete projekt

Udfordringen i det igangværende projekt *Socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet i spændingsfeltet mellem faglighed og politisk-administrativ styring* er empirisk og teoretisk at belyse, hvordan faglighed er med til at konstituere praksis på arbejdsmarkedsområdet. Vi står altså over for spørgsmålet om, hvorvidt socialt arbejde er styret af rammer og regule-

ring, henholdsvis fagligt og uddannelsesmæssigt formet, samt hvorvidt dets udformning i konkrete praksissammenhænge rummer selvstændig faglighed. På dette grundlag er projektets overordnede problemstilling at sætte fokus på det faglige grundlag for praksis i socialt arbejde:

Hvordan formes faglige tilgange og professionsidentiteter i socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet i spændingsfeltet mellem politiske intentioner, samfundsmæssige diskurser og professionelle genrer?

Problemformuleringen indeholder overordnet to »linjer« som determinanter for praksis i socialt arbejde, nemlig professionsinterne vilkår (som bl.a. dannes gennem uddannelse og faglige traditioner på området) og socialt arbejde som en samfundsrelateret og samfundsmæssigt reguleret aktivitet (som skabes gennem institutionelle og organisatoriske forhold). Vi opfatter således faglighed i praksis i socialt arbejde som indlejret i en samfundsmæssig kontekst og politiske intentioners implementering, i et medborgerskabsperspektiv, i udførende organisationer og deres institutionelle logikker samt i professionelle traditioner og diskurser (jf. kapitel 3).

Det handlingsfrirum, vi finder, der er for en faglig, professionel tilgang til arbejdsmarkedsorienteret socialt arbejde, anser vi for beroende på såvel kontekstuelle forhold som forhold i selve udførelsen af dette. Vi antager således, at faglige tilgange og frontlinjepersonalets kundskaber, professionsidentiteter og metoder medvirker til at forme fx udmøntning af ny lovgivning. Undersøgelsens fokus er socialarbejdere som aktører og deres frontlinjevirk-somhed, og det centrale undersøgelsesobjekt er faglighedens rolle i praksis i socialt arbejde.

Vores intention er at analysere faglighedens rolle og betydning i forhold til andre faktorer, der må antages at have indflydelse på praksis i socialt arbejde, såsom politiske intentioner, metodestyrelse gennem indførelse af standardiserede redskaber, de udførende institutioners interne logikker, traditioner og normer samt forståelse og håndtering af medborgerskab (jf. afsnit 3). Det er vores opfattelse, at praksis ikke alene kan begribes som rigid og rutineret »human processing« eller som udøvelse af institutionel magt. Vores antagelse er, at fx udmøntning af ny lovgivning foruden gennem administrative systemer og institu-

tioners fortolkninger også formes gennem faglige tilgange, kundskaber, professionsidentiteter og metoder samt at faglighedens udformning kan virke såvel hæmmende som fremmende på intentionernes virkeliggørelse i praksis. Faglighed i socialt arbejde er ikke noget entydigt og ensartet, men falder i genrer (Bhatia 1993), der organiserer institutionelle opgaver og mål, kundskaber, kompetencer og sprogbrug.

Projektet vil belyse, hvordan faglighed kommer til udtryk og udformes gennem frontlinjepersonalets udsagn og handlinger ud fra empirisk materiale fra kommuner med forskellig organisering af det arbejdsmarkedsorienterede sociale arbejde. Det vil bygge på et komparativt design med forskellige datatyper, herunder dokumenter, observationer og forskellige former for interview. Perspektiverne er analytiske konstruktioner, der formuleres med henblik på at organisere analyserne i projektet.

De fire udvalgte perspektiver udmønter projektets formål i retning af at afklare handlingsfrirum, rolle og betydning af faglighed i socialt arbejde. Socialt arbejde er som udgangspunkt knyttet til implementeringen af et velfærdsprojekt gennem velfærdsinstitutioner og rettet mod udvalgte grupper af medborgere. Spørgsmålet om, hvordan tilgange, kundskaber, professionsidentiteter og faglige metoder er indrettet med henblik på at afdække en sådan rammesat samfundsmæssig aktivitet, forudsætter efter vores opfattelse vekselvirkning mellem perspektiver. Det drejer sig ikke alene om institutionelle logikkers gennemslag, men også om, hvilke muligheder forskellige udformninger af fagligheden kan byde på givet disse logikker (jf. implementeringsstil i afsnit 3.2 og sagsbehandlerprofiler i afsnit 4.1). I forhold til medborgerskabsperspektivet drejer det sig om, hvorvidt en given udformning af fagligheden passer til den enkelte klients og grupper af klienters medborgerskabsrolle.

4.3 Metodiske tilgange og analysestrategier

Hovedproblemstillingens fokus på praksis i socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet samt på det faglige grundlag, denne praksis bygger på, kan anskues ud fra flere perspektiver. Vi har valgt at rette blikket mod den konkrete arbejdssituation og arbejdspraksis i form af samspil og kontaktføreløb med enkelte arbejdsløse, samtalsituationer, handleplaner, samspil med kolleger og med eksterne samarbejdspartnere og aktører, herunder det tilsvarende arbejde hos disse eksterne aktører.

Projektets centrale undersøgelsesobjekt er faglighedens rolle i socialt arbejde, dvs. hvordan faglighed kommer til syne og udformes i den lokale praksis gennem frontlinjepersonalets udsagn og handlinger dels indbyrdes og organisatorisk, dels i samspil med klienter. Empirisk er vi interesseret i at indfange faglighedens rolle og afdække ligheder og forskelle i faglighedens tilsynkomst og udformning under forskellige betingelser, herunder forskellige organisatoriske forhold og forskellig organisering af det professionelle arbejde, frontlinjepersonalets forskellige faglige og uddannelsesmæssige baggrund og forskelle i sammensætningen af klientellet.

Projektet bygger som nævnt ikke på entydige forestillinger om faglighedens karakter. Faglighed ses som relativ og foranderlig og formes i vekselvirkning mellem fagets idealer, principper og traditioner, som formidles gennem uddannelse og praksisfællesskab inden for et arbejdsområde, klienternes problemer og »servicesøgning« samt samfundsmæssige målsætninger. Vi sætter i den sammenhæng fokus på at analysere, hvordan faglighed gennem sprogbrug og sproglige mønstre kommer til udtryk blandt frontlinjemedarbejdere i den konkrete sociale praksis. Det skal pointeres, at den kritiske diskursanalyse, som projektet henter inspiration fra, eksplicit anskuer sproget som indlejret i bredere sociale praksisser. De udtryksformer for faglighed, som vi kan identificere i hverdagspraksis, sammenholdes i analyserne med tidligere forskning på området, faglige »doktriner« i socialt arbejde (fx helhedssyn), lovgivningens intentioner mv. I disse analyser benytter vi vores fire teoretiske tilgange som forskellige optikker på faglighed i socialt arbejde.

Kritik af socialt arbejde er blevet ekspliciteret i en række sammenhænge (jf. afsnit 1.2), hvorimod fagligheden som fænomen sjældent er blevet udsat for nærmere studie. Nedenfor har vi listet en række foreløbige empiriske iagttagelsespunkter, som vil bidrage til en operationalisering af faglighedsbegrebet i projektet:

Faglighed

Fælles begreber
Legitim praksis (lovgivningsmæssig og faglig)
Socialfagligt skøn
Refleksiv praksis

Manglende faglighed

Praksis uden begreber
»Privat« praksis
Standardiserede metoder
Rutiniseret praksis

En væsentlig side af praksis i socialt arbejde er diskursiv, idet rammesætning, organisering og udførelse af det faglige virke enten udtrykkes eksplicit verbalt eller er implicit indeholdt i verbale udsagn, skriftligt eller mundtligt. Faglighed i socialt arbejde anses for grundlæggende forankret i sproganvendelse som faglige diskurser eller genrer. Derfor er vores primære empiriske fokus rettet mod den sproganvendelse og de sproglige mønstre, der udspiller sig i hverdagen dels i direkte klientrelateret arbejde, dels i faglige diskussioner og professionelt fokuserede udvekslinger af oplysninger medarbejderne imellem og mellem medarbejdere og ledelse på arbejdspladsen. Endvidere er det vores antagelse, at »eksterne« vilkår i forhold til faglighed (som lovgivningsmæssige og organisatoriske rammer, medborgerskabsopfattelse mv., jf. kapitel 3) kommer til udtryk lokalt i aktiviteter og sproganvendelse, herunder i anvendte begreber og kategoriseringer samt i de strategier og adfærdsmønstre, som frontlinjemedarbejdere følger i forbindelse med udførelsen af socialt arbejde. Det kommer også til udtryk i afgrænsninger af, hvilke udsagn og handlinger der i den lokale praksis opfattes som tilladelige bidrag til det, der foregår (Levinson 1992, Sarangi 2000). Dette gælder både intern interaktion i den udførende organisation, samspil med klienter og forholdet til andre aktører. Vi vil spore, hvordan fagligheden som professionel diskurs eller genre (Bhatia 1993) formes i samspil med andre diskurser, der er i spil i praksis i socialt arbejde. Analyser af denne empiri giver dels indsigt i, hvordan socialarbejdernes faglighed udspiller sig i deres arbejde i forhold til deres klienter, dels indsigt i socialarbejdernes selvforståelse og fortolkninger af deres virke. Desuden giver sprogbrugen indblik i de regler, »teorier«, modeller og metoder, som socialarbejdere bruger.

Det empiriske materiale i undersøgelsen vil vægte autentiske data og bl.a. bestå af socialarbejder/klientsamtaler, møder om klienter og faglige møder i øvrigt og dokumentarisk materiale, fx journaler, samt interview med socialarbejdere og ledere om deres refleksioner og fortolkninger af praksis. Materialet indsamles gennem intensive casestudier (strategisk udvalgte cases med henblik på at afdække relevante aspekter i arbejdsmarkedsorienteret socialt arbejde), hvor i princippet samtlige medarbejdere med arbejdsmarkedsrelaterede opgaver er omfattet af undersøgelsen. Klienterne, og dermed medborgerskabsperspektivet, inddrages i forbindelse med deres konkrete møde med socialarbejderen.

Vores antagelse om, at praksis i socialt arbejde er karakteriseret ved fællestræk vs. variation, fører analysestrategisk til et komparativt design (bl.a. Ragin 1994), hvor vi analyserer ligheder og forskelle i faglighed på tværs af de udvalgte cases og internt i den enkelte case. De ligheder og forskelle, der fokuseres på, er overordnet bestemt ud fra de fire udvalgte teoretiske perspektiver og konkret specificeret til udvalgte iagttagelsespunkter i de ovenfor nævnte dikotomier om faglighed henholdsvis manglende faglighed.

Vores analysestrategi er inspireret af kritisk diskursanalyse (Fairclough 1992 og 1995), bl.a. begrundet med, at kritisk diskursanalyse betoner diskursiv praksis (sprog anvendelse og sproglige mønstre) som indlejret i social praksis. Faircloughs version af diskursanalysen ekspliciterer det sproglige som forankret i bl.a. sociale og kulturelle strukturer. Det er et vigtigt punkt i kritisk diskursanalyse, at en herskende diskursorden gør sig gældende fx i form af begreber og kategoriseringer, der tages for givne. I projektet udgør denne tilgang bl.a. et oplagt perspektiv til at analysere selvfølgeligheder og praksisformer, der bygger på socialarbejderes »common sense«-erfaringer.

I forhold til en forskningsmæssig interesse i at belyse, hvorvidt praksis i socialt arbejde er informeret af politiske og organisatoriske rammer og rationaler, af klienter eller af professionelle strategier og overvejelser, tilbyder kritisk diskursanalyse en mulighed for at spore disse forskellige determinanternes betydning for praksis i socialt arbejde. Det kan ske gennem analyse af, hvordan disse determinanter italesættes i en given kontekst. Italesættelsen gennem udtryk, vendinger og andre sproglige mønstre og former kan dels beskrives som tekstlige træk, der er hentet »uden for« praksis i socialt arbejde (fx lovgivningens intentioner, tidligere forskning), dels som »rekontekstualiseret« i de diskurser eller former for sprog anvendelse, der forekommer »inden for« praksis i socialt arbejde.

Det er som fremhævet i afsnit 2.2 og kapitel 3 en stor udfordring at kombinere flere teoretiske perspektiver og analysere et fænomen som faglighed i socialt arbejde, der ikke er en »objektiv«, velafgrænset størrelse, men konstant under forandring, herunder påvirket af kampe på forskellige politiske og institutionelle arenaer. En central del af undersøgelsen handler om empirinære analyser af diskursiv praksis på grundlag af et stort kvalitativt materiale, hvor der er en vis risiko for at fortabe sig i detaljer. Det kan komplicere analyserne, at vi ikke finder det muligt at tage udgangspunkt i eksakte kriterier for »god fag-

lighed«. Vi mener imidlertid, at vi gennem relevante teoretiske tilgange, vores kendskab til feltet samt vores tidligere forskningserfaring kan håndtere disse problemer. Projektet kan derfor efter vores opfattelse bidrage med ny viden og erkendelse vedrørende faglighed i socialt arbejde, som hidtil i ringe grad har været udforsket, eller er blevet udforsket alene empirisk eller ud fra snævert afgrænsede teoretiske tilgange.

5. Afsluttende bemærkninger

I de fire forudgående kapitler har vi beskrevet det kritisk-konstruktive forskningsperspektiv på socialt arbejde, som vi arbejder på at udvikle, og som vi anvender i forbindelse med et konkret forskningsprojekt om socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet. I dette kapitel afrundes dette working paper med nogle kortfattede sammenfattende bemærkninger.

Vi har præsenteret det kritisk-konstruktive perspektiv som alternativ og supplement til den danske forskningskontekst. Vi anerkender de eksisterende forskningsperspektivers berettigelse, men der mangler noget. Vi finder, at de foreliggende tilgange ikke i tilstrækkelig grad har øje for genstandsfeltets kompleksitet og heller ikke for faglighedens rolle og eventuelle frihedsgrader i praksis i socialt arbejde.

Vi har hentet inspiration til det kritisk-konstruktive perspektiv i den internationale litteratur om socialt arbejde. Mens praksis, uddannelse og forskning i en dansk sammenhæng er mere eller mindre afkoblet hinanden, ses socialt arbejde som praksisfelt, genstandsfelt og forskningsområde internationalt i højere grad i en indbyrdes sammenhæng. Ligeledes står uddannelse i socialt arbejde i en række lande i kraft af universitetstilknytning i forbindelse med forskning, og en del forskere har en baggrund, der gør, at de kender praksisfeltet og dermed forskningsgenstanden af egen erfaring. Den internationale inspiration har bl.a. drejet sig om, at kritik og dekonstruktion kan indgå i en vekselvirkning med opmærksomhed på forandringspotentialer og rekonstruktion. Specielt i nyere internationale diskussioner omkring kritisk realisme som udgangspunkt for evaluering og forskning i socialt arbejde samt i diskussioner om evidensbaseret henholdsvis evidensinformeret socialt arbejde har vi fundet afsæt for at tematisere mekanismer og mønstre i praksis, som henholdsvis hæmmer og fremmer en opnåelse af de intentioner og mål, der er sat for sociale interventioner.

Med hensyn til den overordnede afgrænsning og bestemmelse af socialt arbejde har vi tilsluttet os et syn på socialt arbejde som et komplekst felt, der til stadighed rekonstrueres og rekonstruerer sig selv, samt at socialarbejdere særlig søger en praksisnær, kontekstbunden viden. Vi har samtidig argumenteret for, at en forskningsmæssig distance kombineret med indlevelse i forskningsgenstandens kompleksitet er værdifuld.

Vores teoretiske perspektiv kombinerer implementering, institution, profession og medborgerskab som adskilte, men forbundne udgangspunkter for forskning i faglighedens rolle i socialt arbejde. Disse fire perspektiver ses hver især som komplekse. Samtidig med, at disse perspektiver er adskilte, er de hver for sig analytisk nødvendige og skal ikke glattes ud gennem en sammenskrivning, men de er på den anden side ikke uafhængige af hinanden. Vi ser således socialt arbejde som rammesat af politiske intentioner og lovgivning, som formidles gennem administrative apparater og andre velfærdsorganisationer. Disse er befolket af personale, som typisk hører til de »nye professioner«, og deres praksis formes i de professionelles indbyrdes samspil samt i deres samspil (med- og modspil) med klienter, der udfolder deres medborgerskab. Såvel personale som brugere falder i varierende typer.

Vi ser på den baggrund praksis og faglighedens rolle i praksis som udspændt mellem på den ene side vilkår i form af flere sæt af drivende kræfter og muligheder og på den anden side »tilfældigheder« i konkrete situationer, hvor de fire perspektiver, vi kombinerer, er udvalgt med henblik på at indfange lokale aktørers tilgang, begrebsverden og betydningsunivers, frem for at disse ses som forudbestemt ud fra et enkelt entydigt perspektiv.

Empirisk fokuserer vi i projektet *Socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet i spændingsfeltet mellem faglighed og politisk-administrativ styring* på det udvalgte felt som et relativt nyt, strategisk vigtigt og omfangsmæssigt betydningsfuldt felt. Området repræsenterer et beskæftigelsespolitisk sporskifte i social- og arbejdsmarkedspolitikken, og vi ser arbejdsmarkedsområdet som underlagt generelle tendenser til individualisering og øget samfundsmæssig refleksivitet. Det centrale forskningsproblem i projektet vedrører faglighedens rolle i socialt arbejde i spændingsfeltet mellem politiske intentioner, samfundsmæssige diskurser og professionelle genrer.

Datamaterialet hentes fra to kommuner, som repræsenterer aktuelle udviklingstræk i socialt arbejde på arbejdsmarkedsområdet, dels i form af inddragelse af andre aktører, dels i

form af bevægelsen hen mod et enstrengt system i den beskæftigelsespolitiske indsats. Designet er komparativt, idet vi sigter mod at belyse såvel forskelle som ligheder i faglighedens rolle og betydning i de udvalgte cases. Gennem analyser af dels autentiske data såsom dokumenter og lydoptagelser af interaktion, dels genererede data i form af interview mv. søges faglighedens konkrete udformning og rolle i praksis bestemt som et samspil i konkrete situationer mellem politiske, institutionelle og medborgerskabsmæssige diskurser samt professionelle genrer.

Mens de foreliggende tilgange til forskning i socialt arbejde i den danske forskningskontekst tendentielt ser genstandsfeltet enten indefra i dets lokale kontekst eller modsat udefra i form af en »black box« eller som styret af udefra kommende logikker, mener vi at kunne få øje på en selvstændig rolle og betydning af professionelt socialt arbejde samt af de elementer og processer, det består af. Da socialt arbejde er et politisk og samfundsmæssigt betydningsfuldt indsatsområde, finder vi det væsentligt forskningsmæssigt at kunne belyse disse elementer og processer, samt den rolle de spiller, såvel empirisk som begrebsmæssigt.

Litteratur

Abbott, A. (1988): *The System of Professions. An Essay on the Division of Expert Labor*. Chicago: The University of Chicago Press.

Abbott, A. (1992): Professional Work. In: Hasenfeld, Y. (ed.): *Human Services as Complex Organisations*. California: Sage.

Adams, R., L. Dominelli & M. Payne (ed.) (1998): *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. London: Macmillan.

Adams, R., L. Dominelli & M. Payne (ed.) (2002): *Critical Practice in Social Work*. Houndmills: Palgrave.

Addams, J. (1912): *Twenty years at Hull-House. With autobiographical notes*. New York: Macmillan.

Alvesson, M. & K. Sköldbberg (1994): *Tolkning och reflection. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.

Andersen, J., A-M.T. Beck, C.J. Kristensen og J.E. Larsen (red.) (2003): *Empowerment i storbyens rum. Et socialvidenskabeligt perspektiv*. København: Hans Reitzels Forlag.

Andersen, J. og J. Torfing (2004): *Netværksstyring af kommunernes arbejdsmarkedsrettede indsats*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Andersen, L. (1999): *Facader og facetter. Modernisering og læreprocesser i socialpædagogik og forvaltning*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.

Andersen, L. og A. Ahrenkiel (2003): *Læringsrum i det sociale arbejde*. København: AKF Forlaget.

Andersen, N.Å. (2003): *Borgerens kontraktliggørelse*. København: Hans Reitzels Forlag.

Andersen, N.Å. (2004): Kontraktliggørelse af borgeren – om indskiftning af pligt til frihed. *Nordiske Organisationsstudier* vol. 6: 1: 4-26.

Arbejdsevnet metode. www.arbejdsevnetmetode.dk

Arbejdsmarkedsstyrelsen (1995): *Arbejdsmarkedsorienteret vejledning – strategiske indsatsområder for AF's vejledning*. København.

Arbejdsmarkedsstyrelsen, Visitationsprojekt <http://www.ams.dk/visitationsprojekt/>

- Arendt, J.N., E. Heinesen, L. Husted, B. Colding og S.H. Andersen (2004): *Kontanthjælpsforløbs varighed og afslutning: Forskelle mellem kommuner*. København: AKF Forlaget.
- Bach, H.B. (1997): *Virksomhederne og arbejdsformidlingens tilbud. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen II*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Bardach, E. & R.A. Kagan (1982): *Going by the Book: The Problem of Regulatory Unreasonableness*. Philadelphia: Temple University Press.
- Bech-Jørgensen, B. (2001): *Nye tider og usædvanlige fællesskaber*. København: Gyldendal.
- Bech-Jørgensen, B. (2003): *Ruter og rytmer. Brobyggere, frontfolket og de hjemløse*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Beck, U., A. Giddens & S. Lash (1994): *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. & T. Luckmann (1976): *Den samfundsskabte virkelighed: en videnssociologisk afhandling*. København: Lindhardt og Ringhoff.
- Beskæftigelsesministeriet (2002): *Flere i arbejde – en analyse af den beskæftigelsesmæssige indsats*.
- Bhatia, V. (1993): *Analysing Genre. Language use in professional settings*. London: Longman.
- Bleiklie, I. (1996): *Service Regimes in Public Welfare Administration. Case Studies of Street-Level Bureaucrats as Decision Makers*. Bergen: Department of Administration and Organisation Theory, University of Bergen.
- Boden, D. (1994): *The Business of Talk. Organizations in Action*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. & L.J.D. Wacquant (1992): *An Invitation to Reflexive Sociology*. University of Chicago Press. (På dansk: *Refleksiv sociologi*. København: Hans Reitzels Forlag, 1996.)
- Brante, T. (1989): Sociologiska föreställningar om professioner. I: Bergryd, U. (red.): *Den sociologiska fantasin – teorier om samhället*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Carstens, A. (1998): *Aktivering. Klientsamtaler og socialpolitik*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Carstens, A. (2002): »Motivation« i visitationssamtaler på aktiveringsområdet. I: Järvinen, M., J. E. Larsen og N. Mortensen (red.): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 28-60.

- Caswell, D. (2005): *Handlemuligheder i socialt arbejde – et casestudie om kommunal frontlinjepraksis på beskæftigelsesområdet*. Ph.d.-afhandling, RUC.
- Caswell, D., L. Eskelinen og S.L. Hansen (2002): *Langtidslediges erfaringer med Arbejdsformidlingen og aktivering*. København: AKF Forlaget.
- Clarke, J. (1996): After Social Work. In: Parton, N. (ed.): *Social Theory, Social Change and Social Work. The State of Welfare*. London; Routledge.
- Dahl, H.M. (2000): *Fra kitler til eget tøj – Diskurser om professionalisme, omsorg og køn*. Århus: Politica.
- Dahler-Larsen, P. (2002): *Evaluering kortlagt – en undersøgelse af amters og kommuners evalueringspraksis på det sociale område*. Århus: Systime.
- Dahler-Larsen, P. og H. Krogstrup (2003): *Nye veje i evaluering. Håndbog i tre evalueringsmodeller*. Århus: Systime.
- Damgaard, B. (2003): *Social- og arbejdsmarkedssystemerne. En flerstrengt historie*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Danermark, B., M. Ekström, L. Jakobsen & J.C. Karlsson (1997): *Att förklara samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Davis, I.P. (1964): *Socialrådgivning – teori og metodik*. Danmarks Sociale Højskole.
- Denvall, V. & T. Jacobson (red.) (1998): *Vardagsbegrepp i socialt arbete. Ideologi, teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Juridik. (Dansk udgave 1999.)
- Ebsen, F. og J. Guldager (2002): Kommunal klassificering af langtidsarbejdsløse. I: Järvinen, M., J. Elm Larsen og N. Mortensen (red.): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag, 61-80.
- Egelund, T. (1990): Udvikling af socialt arbejdes forskning i Danmark. *Nordisk Sosialt Arbeid* 3: 26-35.
- Egelund, T. (1997): *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, T. (2001): Evidensbaseret socialt arbejde. *FORSA Information nr. 5*. FORSA Danmark, Forening for forskning i socialt arbejde.
- Egelund, T. og T. Halskov (1984): *Praksis i socialarbejde, vilkår og udviklingsmuligheder i social- og sundhedsforvaltninger*. København: Munksgaard.

- Egelund, T. og L. Hillgaard (1993): *Social rådgivning og social behandling*. København: Munksgaard.
- Ejrnæs, M. og J. Guldager (1991): Sociale problemer. I: *Sociologi for socialarbejdere*. København: Danmarks Forvaltningshøjskoles Forlag, 17-28.
- Eriksen, E.O. (2001): *Demokratiets sorte hull. Om spenningen mellom fag og politikk i velferdsstaten*. Oslo: Abstrakt Forlag AS.
- Eräsaari, L. (1999): Social Work »Through the Lens«. In: Karvinen, S., T. Pösö & M. Satka (ed.): *Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptions*. Jyväskylä: SoPhi, 11-136.
- Eskelinen, L. (2000): *Arbejds miljø i den kommunale social- og sundhedsforvaltning - en analyse af socialarbejdere med personlig borger/klientkontakt*. København: AKF Forlaget.
- Eskelinen, L. (2001): Socialarbejdernes arbejdssituation - fagets problem eller fælles opgave? *Nordisk Sosialt Arbeid* 3: 157-161.
- Eskelinen, L. og D. Caswell (2002): Langtidslediges erfaringer med AF og aktivering. *Samfundsøkonomen* 7: 20-24.
- Eskelinen, L. og D. Caswell (2003): *Den socialfaglige praksis ved visitation af arbejdsløse*. København: AKF Forlaget.
- Eskelinen, L., B.B. Hansen og L. Olsen (2002): *Videreuddannelse og efteruddannelse på det sociale område – en analyse af frontlinjemedarbejdere på tre arbejdsområder*. København: AKF Forlaget.
- Eskelinen, L. og A. Koch (1997): *Samspelet mellem den enkelte borger og socialforvaltningen*. København: AKF Forlaget.
- Eskelinen, L. og A. Koch (1998): *Forskning i socialt arbejde*. København: AKF Forlaget.
- Fairclough, N. (1992): *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995): *Critical Discourse Analysis. The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Faureholm, J. (1996): *Fra livstidsklient til medborger*. København: Munksgaard-Rosinante.
- Fook J. (2002): *Social Work. Critical Theory and Practice*. London: Sage.

Fook, J. (2004): What professionals need from research. Beyond evidence-based practice. In: Smith, D. (ed.): *Social Work and Evidence-Based Practice*. London: Jessica Kingsley Publishers, 29-46.

Fraser, N. (2003): *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*. Göteborg: Daidalos.

Gibbons, M., C. Limoges, H. Nowotny, S. Schwartzman, P. Scott & M. Trow (1994): *The new production of knowledge – the dynamics of science and research in contemporary societies*. Gillford, Surrey: Sage.

Giddens, A. (1990): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.

Gundelach, P. (2000): Nærhed og distance i forskning og praksis. *Nordisk Sosialt Arbeid* 20. 3: 165-172.

Gynnerstedt, K. (2001): Medborgerskabsteorier i velfærdsfrågor. *Socialvetenskaplig tidskrift* 4: 338-350.

Hall C., K. Juhila, N. Parton & T. Pösö (ed.) (2003): *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services. Interaction, Identities and Practices*. New York: Jessica Kingsley Publishers.

Halvorsen, K. (2002): *Sosiale problemer. En sosiologisk innføring*. Bergen: Fagbokforlaget.

Hansen, S.L. (2005): *Dansk forskning vedrørende socialt arbejde – en forskningsoversigt*. København: AKF Forlaget.

Harris, J. (1998): *Managing State Social Work. Front-line management and the labour process perspective*. Aldershot: Ashgate.

Harris, J. (2003): *The Social Work Business*. London: Routledge.

Hasenfeld, Y. (1983): *Human Service Organizations*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice & Hall. (På dansk: *Mennesket som råstof – borgerservicerende organisationer i moderne samfund*. Århus: Forlaget Klim, 2002.)

Hasenfeld, Y. (2000): Social Services and Welfare-to-Work: Prospects for the Social Work Profession. *Administration in Social Work*: 23 185-199.

Hasenfeld, Y. & D. Weaver (1996): Enforcement, Compliance, and Disputes in Welfare-to-Work Programs. *Social Service Review*, June 1996.

- Hegland, T.J. (2003): Forsøgs- og udviklingsarbejde – en historisk sociologisk analyse. I: Seeman, J. og T.U. Bømler (red.): *Mod strømmen. Tore Jacob Hegland in memoriam*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag, 11-33.
- Heinesen, E., S.C. Winter, I.R. Bøge og L. Husted (2004): *Kommunernes integrationsindsats og integrationssucces*. København: AKF Forlaget.
- Henriksen, L.S. og A. Prieur (2004): Et nyt perspektiv på magt i det sociale arbejde. *Dansk Sociologi* 3: 101-110.
- Hermansen, O.F. (1997): Hovedstrømninger og moderetninger i udviklingen af socialt arbejdes metoder – bølgebevægelser og »skvulp«. I: Christensen, C. m.fl. (red.): *Den Sociale Højskole i Aarhus 1957-1997. Festskrift*. Århus: Den Sociale Højskole., 23-35.
- Hetzler, A. (1994): *Socialpolitik i verkligheten. De handicappede och försäkringskassan*. Lund: Bokbox Förlag.
- Hillgaard, L. og L. Keiser (1979): *Social (be)handling. Teori og metode i socialt arbejde*. København: Munksgaard.
- Hjort, K. (red.) (2004): *De professionelle – forskning i professioner og professionsuddannelser*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Holstein, J.A. & G. Miller (ed.) (2000): *Perspectives on Social Problems (Vol. 12)*. Stamford Connecticut: JAI Press.
- Howe, D. (1996): Surface and Depth in Social Work Practice. In: Parton, N. (ed.): *Social Theory, Social Change and Social Work*. London: Routledge.
- Hutchinson, G.S. & S. Oltedal (1996): *Modeller i sosialt arbeid. Fra ulike røtter til samme felt*. Oslo: Tano Aschehoug. (Dansk udgave i 2002.)
- Hydén, L.C. (2001): Who!? Identity in Institutional Contexts. In: Seltzer M., C. Kullberg, S.P. Olesen & I. Rostila (ed.): *Listening to the Welfare State*. Aldershot: Ashgate, 213-240.
- Høilund, P. (1997): Den retfærdige afgørelse. I: *Myter eller viden. Elleve essays om forholdet mellem borgeren og socialforvaltningen*. København: Socialministeriet, 97-11.
- Høilund, P. (2000): *Socialrettsfilosofi. Retslære for socialt arbejde*. København: Gyldendal.
- Høilund, P. og S. Juul (2002): *Udkast til en kritisk normativ teori for socialt arbejde*. RUC: Research Paper no. 10/02.
- Høilund, P. og S. Juul (2003): Hvad er godt socialt arbejde? *Social Kritik* 2003: 89:4-21.

Jakobsen, T.B. (2003): Ikke vred, men skuffet: Om håndteringen af klagesager i en socialforvaltning. I: Järvinen, M. og N. Mik-Meyer (red.): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag, 100-135.

Jakobsen, T.B. (2004): *Legitimitetens logik. Institutionelle dilemmaer i det sociale klagesystem*. København: Sociologisk Institut. (Ph.d.-afhandling).

Jensen, P., J.E. Larsen og M. Rosholm (2002): Aktivering – mål eller middel? *Samfundsøkonomen* 7: 4-11.

Jokinen A., K. Juhila & T. Pösö (ed.) (1999): *Constructing Social Work Practices*. Aldershot: Ashgate.

Julkunen, I. & M. Harder (2004): Från prevention till repression? *Nordisk Socialt Arbeid* 1: 34-48.

Järvinen, M. (2002): Mødet mellem klient og system. Om forskning i socialt arbejde. *Dansk Sociologi* 13(2): 73-85.

Järvinen, M., J. E. Larsen og N. Mortensen (red.) (2002): *Det magtfulde møde mellem system og klient*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Järvinen, M. og N. Mik-Meyer (red.) (2003): *At skabe en klient. Institutionelle identiteter i socialt arbejde*. København: Hans Reitzels Forlag.

Jørgensen, E.B. (red.) (1996): *Sundhedsvidenskabelige praktikker. Et bud på fagindhold for medicinsk humaniora*. København: Akademisk Forlag.

Kagan R.A. (1994): Regulatory Enforcement. In: Rosenblom D.H. & R.D. Schwartz (ed.): *Handbook of Regulation and Administrative Law*. New York: Marcel Dekker, Inc.

Karvinen, S. (1999): The Methodological Tensions in Finnish Social Work Research. In: Karvinen, S., T. Pösö & M. Satka (ed.): *Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptions*. Jyväskylä: SoPhi, 277-303.

Karvinen, S. (2001): Socialt arbete på väg till reflexiv expertis. I: Tronvoll, M. & E. Marthinsen (red.): *Socialt arbeid. Refleksjoner og nyere forskning*. Trondheim: Akademisk Forlag, 117-128.

Karvinen, S., T. Pösö & M. Satka (ed.) (1999.): *Reconstructing Social Work Research. Finnish Methodological Adaptions*. Jyväskylä: SoPhi.

Ketscher, K. (1998): *Socialret. Almindelige principper. Retssikkerhed og administration*. København: GadJura. 2. udgave 2002.

- Koch, A. (1991): *Dilemma i socialt arbejde*. København: AKF Forlaget.
- Koch, A., L. Eskelinen, M. Jensen og K. Lyk-Jensen (1997): *Sygemeldt – og i gang. Evaluering af et udviklingsprojekt om socialforvaltningens arbejde med sygedagpenge-modtagere i seks kommuner*. København: AKF Forlaget.
- Kokkinn, J. (1998): *Profesjonelt sosialt arbeid*. Oslo: Tano Aschehoug.
- Kristensen, C.J. (2004): Individuel empowerment – en metode til differentieret demokratisering af sagsbehandlingen. *Social Politik* 1: 29-34.
- Krogstrup, H.K. (2002): Når socialt arbejde bliver »standardvare«. *Nordisk Sosialt Arbeid* 3.
- Krogstrup, H.K. (2003): *Evalueringsmodeller. Evaluering på det sociale område*. Århus: Systime.
- Kullberg, C. (1994): *Socialt arbete som kommunikativ praktik. Samtal med och om klienter*. Linköpings universitet.
- Langager, K. (1997): *Indsatsen overfor de forsikrede ledige. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen I*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Larsen, F., M.S. Lassen, C. Hansen, H. Jørgensen, B. Bagge og H. Höcker (1996): *Implementering af regional arbejdsmarkedspolitik. Evaluering af det regionale aktiverings-samarbejde mellem AF, a-kasser, kommuner, amter og uddannelsesinstitutioner*. Aalborg: CARMA.
- Larsen, F., N. Abildgaard, T. Bredgaard og L. Dalsgaard (2001): *Kommunal aktivering – mellem disciplinering og integration*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Larsen, J.A. (1998): *En kvalitativ undersøgelse blandt forsikrede langtidsledige og langvarige kontanthjælpsmodtagere. Dokumentation II*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Larsen, J.E. (2004): Den danske aktiveringspolitik. I: Christensen, E. (red.): *Velfærd på vildspor – modsigelser i velfærdssamfundet*. København: Frydenlund, 43-68.
- Larsen, M. og K. Langager (1998): *Arbejdsmarkedsreformen og arbejdsmarkedet. Evaluering af arbejdsmarkedsreformen III*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Larsson, M. S. (1977): *The Rise of Professionalism*. Berkeley: University of California Press.
- Levinson, S.C. (1992): Activity types and language. In: Drew, P. & J. Heritage (ed.): *Talk at work. Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lipsky, M. (1980): *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Lorenz, W. (1996): *Socialt arbejde i ett föränderligt Europa*. Göteborg: Daidalos.
- Lov nr. 434 af 30/06 1993 (lov om en aktiv beskæftigelsespolitik).
- Lov nr. 453 af 10/6 1997 (lov om retssikkerhed og administration på det sociale område).
- Lov nr. 455 af 10/6 1997 (lov om aktiv socialpolitik).
- MacDonald, K.M. (1995): *The Sociology of the Professions*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
- Margalit, A. (1998): *Det anständiga samhället: för en värdighetens politik*. Göteborg: Daidalos.
- Marshall, T. H. (1950): *Citizenship and social class and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press. (På dansk: *Medborgerskab og social klasse*. København: Hans Reitzels Forlag 2003.)
- Mazmanian, D.A. & P. Sabatier (1981): *Effective Policy Implementation*. Lexington: Lexington Books.
- Meeuwisse, A., S. Sunesson & H. Swärd (red.) (2000): *Socialt arbejde. En grundbok*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur. (Dansk udgave 2001.)
- Meeuwisse, A. & H. Swärd (red.) (2002): *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur. (Dansk udgave 2004.)
- Mezirow, J. (1991): *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Mik-Meyer, N. (1999): *Kærlighed og opdragelse i socialaktiveringen*. København: Gyldendal.
- Mik-Meyer, N. (2004): *Dømt til personlig udvikling. Identitetsarbejde i revalidering*. København: Hans Reitzel.
- Moos, L., J. Kreisler og P. F. Laursen (red.) (2004): *Relationsprofessioner – lærere, pædagoger, sundhedsplejersker, socialrådgivere og mellemledere*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.

Morén, S. & B. Blom (2003): *Insatser och resultat. Om utvärdering i socialt arbete*. Umeå: Umeå Universitet, Institutionen för socialt arbete.

Mortensen, N. (2004): *Det paradoksale samfund*. København: Hans Reitzels Forlag.

Mouzelis, N. (1995): *Sociological Theory: What went wrong? Diagnosis and Remedies*. New York: Routledge.

Mullard, M. og S.Lee (eds.) (1997): *The Politics of Social Policy in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.

Mühlum, A. (2001): *Sozialarbeit und Sozialpädagogik. Ein Vergleich*. Frankfurt am Main: Eigenverlag des Deutschen Vereins für öffentliche und private Fürsorge.

Mäntysaari, M. (1991): *Socialbyråkratin som övervakare av klienten. Byråkratiarbete, social kontroll och behovsreglering på socialbyrån*. Tampere universitet.

Nielsen, A. og A. Nielsen (2001): *Bedre Aktivering – Metodebog*. Århus: Sociologisk Analyse.

Nielsen, A. og T.B. Sørensen (2004): *Frontløberrapporten – udvikling og forsøg med optimal arbejdsmarkedsintegration i Greve og Røgsø*. Århus: Sociologisk Analyse.

Nielsen, K. (red.) (1976): *Teori og metode i socialt arbejde*. Århus: Den sociale Højskole.

Nissen, M. (1999). Subjects, discourse, and ideology in social work. In: Maiers, W. et al. *Challenges to Theoretical Psychology*. North York, Ontario: Captus Press, 286-294.

Nissen, M. (2000). Practice Research. Critical Psychology in and through Practices. *Annual Review of Critical Psychology* 2: 145-179.

Nordic Campbell Center. Se: www.sfi.dk.

Nordic Campbell Center: DEVAS – Database over Danske EVALueringer af Social- og velfærdspolitik. www.sfi.dk.

Olesen, H.S. (2004): Professioner som (trod)spejl for arbejdet i den udfoldede modernitet. *Tidsskrift for Arbejdsliv* 6: 1: 77-95.

Olesen, S.P. (1999): *Handlingsplansamtaler: Intentioner og aktører*. Arbejdstekst nr. 1. Aalborg, CARMA, Aalborg Universitet.

- Olesen, S.P. (2001): Discourses of activation at Danish employment offices. In: Seltzer, M., C. Kullberg, S.P. Olesen & I. Rostila (ed.): *Listening to the Welfare State*. Aldershot: Ashgate.
- Olesen, S.P. (2003a): *Handlingsplansamtaler: Den institutionelle interaktion*. Århus: Den sociale Højskole.
- Olesen, S.P. (2003b): Client, user, member as constructed in institutional interaction. In: Hall C., K. Juhila, N. Parton & T. Pösö (ed.): *Constructing Clienthood in Social Work and Human Services*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Olesen, S.P. (2003c): Tilgangen til forskning i socialt arbejde. *AKF Nyt* 2: 42-46.
- Olesen, S.P. (2004): Perspektiver på socialt arbejde og socialpædagogik. *Tidsskrift for Socialpædagogik* 14: 17-27.
- Parker, J. (2000): *Structuration*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Parton, N. & P. O'Byrne (2000): *Constructive social work. Towards a new practice*. London: Macmillan Press.
- Pawson, R. & N. Tilley (1997): *Realist Evaluation*. London: Sage.
- Payne, M. (1997): *Modern Social Work Theory*. London: Macmillan.
- Payne, M. (2001): Det sociale arbejdes identiteter under forandring. *Uden for nummer. Tidsskrift for Social Forskning* 3.
- Pettersson, U. (2001): *Socialt arbete, politik och professionalisering. Den historiska utvecklingen i USA och Sverige*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Prottas, J.M. (1979): *People-Processing. The Street-Level Bureaucrat in Public Service Bureaucraties*. Lexington, Massachusetts: Lexington Books.
- Ragin, C.C. (1994): *Constructing social research: the unity and diversity of method*. Thousand Oaks: Pine Forge Press.
- Ramian, K. og J. Gustafsson (red.) (1998): *Liv i Fokus*. Århus: Systime.
- Richmond, M. (1917): *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.
- Richmond, M. (1922): *What is Social Casework?* New York: Russell Sage Foundation.

- Rosholm, M.; L. Husted og H.S. Nielsen (2002): Integration over generationer. Andengenerationsindvandreres uddannelse. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*.
- Rothstein, B. (1994): *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rubington, E. & M.S. Weinberg (ed.) (1995): *The Study of Social Problems. Seven Perspectives*. Oxford: Oxford University Press.
- Sarangi, S. (2000): Activity types, discourse types and interactional hybridity: the case of genetic counselling. In: Sarangi, S. & M. Coulthard (ed.): *Discourse and Social Life*. Harlow: Pearson Education.
- Scriven, M. (1994): The fine line between evaluation and explanation. *Evaluation and Practice* 15: 75-77.
- Sehested, K. (1996): *Professioner og offentlige strukturændringer*. København: AKF Forlaget.
- Sehested, K. (2001): Forvaltningsreformer, rationalitet og demokrati. *Nordisk Administrativ Tidsskrift* 82: 1: 5 - 21.
- Sennett, R. (2003): *Respekt i en verden af ulighed*. Forlaget Hovedland.
- Sheldon, B. (2001): The Validity of Evidence-Based Practice in Social Work: A Reply to Stephen Webb. *British Journal of Social Work* 31: 5: 801-809.
- Simons, H. (2004): Utilizing Evaluation Evidence to Enhance Professional Practice. *Evaluation* 10: 4: 410-429.
- Skau, G.M. (1992): *Mellom makt og hjelp. En samfunnsvitenskapelig tilnærming til forholdet mellom klient og hjelper*. Oslo: Tano.
- Skytte, M. (2002): *Anbringelse af etniske minoritetsbørn. Om socialarbejderes vurderinger og handlinger*. Lund Dissertations in Social Work 11.
- Socialministeriet (1998): *Rapport fra Socialministeriets udvalg vedr. forskning i socialt arbejde*. Socialministeriet, august 1998.
- Socialministeriet (1999): *Evalueringsprogram for det sociale område*. Socialministeriet, september 1999.
- Socialministeriet (2000): *Strategi for forskning i socialt arbejde*. Notat. Socialministeriet, Socialpolitisk kontor, august 2000.

Socialministeriet (2004): *Undersøgelse af retssikkerhedslovens § 4. Endelig rapport, april 2004*. (Rapporten kan downloades fra: <http://www.sm.dk/retssikkerhed/projekt2.html>).

Soydan, H. (1999): *The History of Ideas in Social Work*. Birmingham: Venture Press.

Steensen, J. (2003): Profession og personlighed set i lyset af velfærdsstatens omstrukturering. I: Weicher, I. og P.F. Laursen (red.): *Person og profession – en udfordring for socialrådgivere, sygeplejersker, lærere og pædagoger*. Værløse: Billesø & Baltzer, 45-64.

Taylor, C. & S. White (2000): *Practising Reflexivity in Health and Welfare. Making knowledge*. Buckingham: Open University Press.

Thyer, B. & M.A.F. Kazi (2004): An Overview of Evidence-based Practice in Social Work. In: Thyer, B. & M.A.F. Kazi (ed.): *International Perspectives on Evidence-based Practice in Social Work*. Birmingham: Venture Press, 9-27.

Togebj, L., J.G. Andersen, P.M. Christiansen, T.B. Jørgensen og S. Vallgård (2003): *Magt og demokrati i Danmark. Hovedresultater fra Magtudredningen*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Torfig, J. (2004): *Det stille sporskifte i velfærdsstaten – en diskursteoretisk beslutningsprocesanalyse*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Turner, F.J. (1995): Social Work Practice: Theoretical Base. In: *Encyclopedia of Social Work* 3: 2258-2265.

Uggerhøj, L. (1995): *Hjælp eller afhængighed. En kvalitativ undersøgelse af samarbejde mellem truede familier og socialforvaltningen*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Uggerhøj, L. og Nielsen, S.B. (2004): Mellem behandling og ret. Paradokset omkring borgernes medvirken i sociale sager. *Social Politik* 2: 16-21.

Villadsen, K. (2004): *Det sociale arbejdes genealogi. Om kampen for at gøre fattige og udstødte til frie mennesker*. København: Hans Reitzels Forlag.

Webb, S.A. (2001): Some Considerations on the Validity of Evidence-based Practice in Social Work. *British Journal of Social Work* 31: 1: 57-79.

Weicher, I. og P.F. Laursen (red.) (2003): *Person og profession – en udfordring for socialrådgivere, sygeplejersker, lærere og pædagoger*. København: Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

Winter, S. (1994): *Implementering og effektivitet*. Herning: Systime.

Winter, S.C. (2002): *Explaining street-level bureaucratic behavior in social and regulatory policies*. SFI Paper presented at the 2002 Annual Meeting of the American Political Science Association, Boston.

Winter, S.C. (2003): Implementation Perspectives: Status and Reconsideration. In: Peters, B.G. & J. Pierre (ed.): *Handbook of Public Administration*. London: Sage, 212-223.

Visitationsværktøjer. www.ams.dk/visitationsprojektet/

Worning, A. (2002): 75 års socialpolitik set igennem Dansk Socialrådgiverforenings briller. *Uden for nummer 3*: 4: 4-18.

Summary

Professional Practice in Social Work as Research Object

– a Critical Constructive Approach

This akf working paper deals with a critical constructive research perspective regarding social work and specifically with its potential regarding research activity of social work as a profession. At present we are involved in a research project concerning social work in the field of employment in the interface between professionalism and political and administrative control.

We present the critical constructive perspective as an alternative and supplement to the already present perspectives used for research in social work. A central point in this perspective is that professionalism is a significant factor in the shaping of practice in professional social work. This practice exists within certain political/administrative parameters that are partly controlled by institutional logic and influenced by clients' involvement or lack thereof. Professional traditions and genres are also of importance in executing judgement, discretion and assessments in the practical situations that arise in social work.

We believe that practical social work is illustrated by both similarities and great variation. Similarities can reflect political intentions, societal discourse and institutional rationales. Variations are most commonly explained through control problems and particularly frontline incompetence. The question we wish to pose is how much variety in social work practice is connected to independent decision-making within professional action in social work.

We begin by comparing the critical constructive perspective in professional social work to the present Danish research context. We provide a closer presentation of this perspective by presenting our international sources of inspiration, our perception of professional social work and central points within the approach. Our research approach is based upon four theoretical perspectives that we try to combine. These are implementation, institution, profession and citizenship. There is no simple way of combining these perspec-

tives and it is not our belief that they must be conflated and smoothed out. It is, however, imperative to allow the relevant perspectives to interact in order to fully describe and analyse in a nuanced way.

In our present research project we use empirical cases that are taken from employment practice within local municipalities. They have been selected with the expectation of finding situations where professional practice is affected by change, challenges and alternatives. We expect that differences in professionalism and the role professionalism plays in practice will be visible and therefore illustrative for research purposes. Our analytical strategy and methods have been developed through inspiration from primarily critical discourse analysis.